

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské výchovy

**NÁBOŽENSKÁ GRAMOTNOST U DĚTÍ
NA 2. STUPNI ZÁKLADNÍCH ŠKOL
V ARCIDIECÉZI OLOMOUCKÉ**

Bakalářská práce

Autor:
Vedoucí práce:

Karolína Čečilová
Mgr. Marcela Fojtíková
Roubalová, Ph. D.

Olomouc 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Náboženská gramotnost u dětí na 2. stupni základních škol v arcidiecézi olomoucké*“ vypracovala samostatně s použitím odborné literatury a pramenů, uvedených na seznamu, který tvoří přílohu této práce.

Karolína Čečilová

18. dubna 2017 v Olomouci

Poděkování

Chtěla bych vyjádřit poděkování Mgr. Marcele Fojtíkové Roubalové, Ph. D. za její ochotné vedení bakalářské práce, cenné připomínky k vypracování a odborné rady.

Obsah

Úvod	6
1. Pojem gramotnost.....	8
1.1 Úrovně gramotnosti.....	9
1.1.1 Gramotnost dětí na základní škole	11
1.2 Funkční gramotnost	13
1.3 Kulturní gramotnost.....	14
1.4 Náboženství v České republice.....	16
1.4.1 Legislativa	18
1.4.2 Křesťanství	19
1.4.3 Islám	20
1.4.4 Judaismus.....	21
1.4.5 Buddhismus a hinduismus	22
1.4.6 Ostatní církve a nová náboženská hnutí	22
2. Náboženská gramotnost	26
2.1 Křesťanství a kultura	26
2.2 Křesťanská vyznání	28
2.2.1 Katolická církev.....	29
2.2.2 Ostatní křesťanské církve a náboženské společnosti.....	30
2.3 Náboženská výchova	31
2.4 Základní složky katolické víry	34
2.5 Liturgický rok	38
2.6 Náboženská gramotnost.....	39
3. Výzkum náboženské gramotnosti	42
3.1 Předmět a cíl výzkumu	42
3.2 Metoda výzkumu a sběru dat.....	43

3.3 Popisná statistika	44
3.3.1 Církevní základní škola Kroměříž.....	45
3.3.2 Církevní základní škola a mateřská škola Zlín.....	47
3.3.3 Základní škola Salvator ve Valašském Meziříčí	48
3.3.4 Katolická základní škola v Uherském Brodě	50
3.3.5 Církevní základní škola sv. Voršily Olomouc.....	51
3.3.6 Kendallův koeficient shody	52
3.3.6.1 Statistické zpracování dat a diskuse	54
Závěr	56
Literatura	57
Seznam zkratk	63
Seznam obrázků, tabulek, grafů a schémat	64
Seznam příloh.....	65

Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem si vybrala náboženskou gramotnost, tedy určitou lidskou schopnost adaptace na životní podmínky a dovednost aplikovat své znalosti v každodenním životě. Blíže se zaměřím na definování pojmu „náboženská gramotnost“. Výzkum bude zasazen do prostředí církevního základního školství, kde bych chtěla v budoucnu najít uplatnění jako katechetka.

První kapitola práce bude věnována vymezení pojmu gramotnost a historii, úrovním gramotnosti, funkční gramotnosti a stěžejnímu bodu výzkumu, kulturní gramotnosti. Poslední podkapitola znázorní aktuální náboženskou situaci v České republice. Bude zkoumána náboženská gramotnost dětí na druhém stupni církevních základních škol spadajících pod olomoucké arcibiskupství. Výzkum bude zaměřen na římskokatolickou církev, jež je dle posledního sčítání lidu z roku 2011 v České republice nejvíce rozšířena (ČSÚ, 2014).

Náboženská gramotnost je termín, který nelze najít v žádném odborném slovníku; je podložen hypotézou, kterou se budu snažit v praktické části bakalářské práce dokázat. Předpokládám, že mezi výsledky vybraných škol bude existovat shoda. Výzkum bude založen na základě znalostí křesťanských reálií úměrně k věku zkoumaného vzorku, tedy osnovách pro výuku náboženství na základních školách. Představení osnov bude věnována část ve druhé kapitole.

Abych mohla ve druhé kapitole přesně definovat ukazatele náboženské gramotnosti, bude třeba poukázat na pojem gramotnosti z úhlu pohledu historie a současnosti, jednotlivé složky a úrovně gramotnosti, které si během života osvojujeme a které nám umožní být funkčně a kulturně gramotní.

V první podkapitole bude upřesněna požadovaná úroveň „školní“ gramotnosti žáků základních škol, abych získala přehled o dosavadních znalostech a dovednostech žáků. Získané informace jsou podstatné pro realizaci výzkumu.

Na církevních školách je výuka předmětu náboženství povinná, na státních školách se setkáme s náboženstvím jako s volitelným předmětem. Pro práci je podstatná výuka na církevních základních školách, takže ve druhé kapitole budou objasněny základní křesťanské reálie a jejich promítání se do výuky a každodenního života žáka. Na základě

popisu vztahu křesťanství a kultury se dostaneme k informacím o jednotlivých křesťanských vyznáních. Následovat bude podkapitola týkající se náboženské výchovy a současné podoby vzdělávání dětí na církevních základních školách. Další dvě podkapitoly budou zaměřeny na základní složky katolické víry a stručné představení liturgického roku. V závěru kapitoly bude uveden pojem náboženské gramotnosti do kontextu výuky, náboženské praxe a požadovaných znalostí.

Praktická část práce je zaměřena na výzkum úrovně náboženské gramotnosti na vybraných školách. Bude stanoven cíl a předmět výzkumu, metoda a vyhodnocení získaných dat. Následně budou data zpracována a vyhodnoceny výsledky na jednotlivých školách. S pomocí vhodné metodologie budou mezi sebou srovnána jednotlivá hodnocení. Ve výzkumné zprávě na konci poslední kapitoly budou shrnuty konečné výsledky výzkumu.

1. Pojem gramotnost

Slovo gramotnost pochází z řeckého „gramma“, což v překladu znamená písmeno. První dochované historické texty jsou datovány do období Sumerské říše a k jejich záznamu užívali klínového písma a hliněných destiček. Před 3200 lety přišli s první hláskovou abecedou a písmem podobným našemu Féniciáné. Jejich abecedu obohatili Řekové o samohlásky. Z řecké abecedy se odvíjel vznik latinky, nyní nejpoužívanějšího písma světa. Finální podoba azbuky vznikla na základě cyrilice, vytvořené Cyrilem a Metodějem. Byli to věrozvěsti ze Soluně, kteří v 9. století přišli na Velkou Moravu. Na počátku rozvoje schopností čtení a psaní stály náboženské texty, nejčastěji arabského a židovského původu.

V uvedené době začíná i postupný rozvoj gramotnosti. Nejprve byla omezena pouze na „vybrané“ jedince, postupně však bylo její získání dostupnější i laikům. (Rabušicová, 2002, s. 27)

Do 15. století lze považovat gramotnost za výsadu, kterou byla obdařena měšťanská vrstva obyvatel, šlechta a duchovenstvo. Až v 18. století se začala šířit Evropou a vzdělání se postupně dostalo i nižším společenským skupinám. Dle Košek Bartošové (2014, s. 10) se o postupnou expanzi gramotnosti postaraly nejen vlivy sociální a kulturní či politické, ale i objevení knihtisku, národní a lingvistická hnutí, v neposlední řadě i průmyslová revoluce. Jako činitele, ovlivňujícího šíření gramotnosti, lze označit i povinnou školní docházku. Z uvedeného historického exkurzu vyplývá, že dříve bylo chápání gramotnosti omezeno pouze na schopnost přečíst a napsat text.

Gramotnost je obtížně definovatelný pojem, protože každá společnost užívá své specifické požadavky k vymezení gramotného člověka. Vliv mají společenské, ekonomické, kulturní, a především politické podmínky uvnitř státu (Košek Bartošová, 2014, s. 10). V dnešní době umí gramotný člověk číst a psát. Panují neshody ohledně počítání, které se do gramotnosti postupně zařazuje. Záleží na teoretickém východisku, jakým na gramotnost nahlížíme. Její stupeň se liší zemi od země, kulturu od kultury. Rozdíly mohou být jak kvalitativní, tak kvantitativní. Za gramotného je považován i člověk, který přemýšlí, vytyčuje si cíle, pracuje na jejich dosažení, umí se vyjádřit, ale i naslouchat (Rabušicová, 2002, s. 9-10). Základy gramotnosti jsou vštěpovány již malým dětem, jinak se vzděláváme z hlediska vývojové psychologie a andragogiky po celý svůj

život. Ovlivňuje nás také sociálně-kulturní kontext a prostředí, ve kterém žijeme a pravidelně se pohybujeme. Pro úspěšný vývoj kulturní gramotnosti je důležité, abychom nezaostali jen u čtení a psaní, nýbrž se posouvali dále a stali se samostatnými, vzdělanými osobnostmi a stejně vedli i naše potomky.

1.1 Úrovně gramotnosti

Následující podkapitola popisuje jednotlivé úrovně gramotnosti. Jejich výčet poukazuje na vzájemné vztahy kultury a gramotnosti, kdy jedno bez druhého nemůže existovat. Negramotný a nesocializovaný člověk není schopen tvořit kulturu. Nedílnou součástí kultury je i náboženství.

Nyní si definujme základní přehled úrovní gramotnosti, jak jej uvádí Zápotočná (2012, s. 22-24):

Na nejnižší úrovni pyramidy lze gramotnost popsat jako proces adaptace.

Druhá úroveň představuje seberozvojové činnosti. Aktivním způsobem modelujeme naše osobnosti a socializujeme se. Reagujeme na požadavky společnosti, akceptujeme je a taktéž vyžadujeme po ostatních, aby se přizpůsobili.

Třetí úroveň je aktivní gramotnost. Vyžaduje naši účast na procesu tvorby a vlastní pestrou produkci. Je nedílnou součástí každé kultury, protože bez ní by nevznikla.

Aktivní gramotnost podporuje růst kultury, dává jí šanci dalšího rozvoje a možnost zprostředkování se světu. V historii popsany proces sahá až do pravěku, kdy si lidé zdobili své jeskyně piktogramy. Na jednotlivých obrázcích lze rozeznat, jakým způsobem lovili, jak se stravovali, z čeho měli strach, popřípadě v co věřili. V následujících obdobích zanechávaly cizí kultury ústní tradici, písemné prameny a také se snažily promlouvat skrze architekturu a umění. Zde se objevují základy pro vznik náboženské gramotnosti; s pomocí výše uvedených způsobů byla zaznamenávána tradice světových náboženství.

Čtvrtá úroveň gramotnosti vyžaduje vyšší intelekt a společenské dovednosti. Slouží jako prostředek k získání vlivu a moci, dosažení společenské úrovně. Má výrazný

osobní rozměr, je přímým zásahem do života společnosti a má hluboký vliv na její další utváření se. Úzce se pojí s informační gramotností¹.

Poslední, pátá úroveň, se vyznačuje úrovní gramotnosti celé společnosti. Roli hraje především kulturní a sociální prostředí, do kterého se narodíme a ve kterém žijeme, výchova a vzdělávání, ekonomika a tradice. Ovlivňují nás také významné společenské změny a situace. Připisujeme jí sociologický význam. Zmíněná úroveň zasahuje i do náboženské sféry obyvatelstva, protože náboženství je nedílnou součástí kultury.

Gavora (2003, s. 11-23) uvádí rozdílné dělení úrovní gramotnosti:

Bázová gramotnost je schopnost plynulého přečtení a základního porozumění psaného textu. Získané informace jsou dále vyhodnocovány a srovnávány s jinými, již dříve získanými významy, povrchně analyzovány a dle potřeby dále reprodukovány.

Druhá úroveň gramotnosti, zpracování textových informací, předpokládá určitou obratnost, schopnost reflexe a obratnost při analyzování předloženého textu. Nejde jen o přečtení textu, nýbrž o schopnost „číst mezi řádky“, evaluaci, vyvodit závěr, posoudit pravdivost, a když to situace žádá, udělit kritiku. Gavora (2003, s. 13) druhou úroveň označuje jako *gramotnostní kompetenci, nejen zručnost číst a psát*. S pojmem druhé úrovně se velmi blízce pojí funkční gramotnost, která bude rozebrána v následující podkapitole.

Třetí úroveň odhaluje gramotnost jako sociálně-kulturní jev, který nese specifické znaky své konkrétní kultury. Žijeme v kulturně heterogenní společnosti a taktéž úroveň naší gramotnosti je velmi pestrá. Rozdíly nejsou na první pohled viditelné; roli hrají až při gramotnostním střetu.

Poslední, čtvrtá úroveň, je tzv. „e-gramotnost“, neboli schopnost samostatné práce s informačními technologiemi². S příchodem elektroniky se radikálním způsobem změnila požadavky na společnost; zmíněnou revoluci lze přirovnat k vynálezu knihtisku v 15. století. E-gramotnost je podstatná pro výzkum z důvodu pronikání informačních technologií do každodenního života a výuky, včetně náboženského.

¹ Informační gramotnost je pojem moderní doby. Odkazuje na znalost a dovednost práce s médii, a především informačními technologiemi, která dřívější společnost neměla k dispozici.

² Informačními technologiemi mám na mysli mobilní telefon, počítač, tablet, počítačový systém, programy, internet a síťovou komunikace. Dovolím si zde zahrnout i výuku skrze online portály.

1.1.1 Gramotnost dětí na základní škole

V předchozí podkapitole jsme si definovali pojem gramotnost, její historii a úrovně. Následující podkapitola přinese informace o gramotnosti dítěte na základní škole, tj. jakou úroveň dovedností a aplikace znalostí by měl žák dosáhnout. Jednotlivé oblasti budou popsány jen zběžně; pro výzkum je podstatná především čtenářská gramotnost. Dítě při výuce náboženství přichází do styku s různými texty a cílem pedagoga je nejen přečtení, ale i pochopení ze strany žáka.

Podrobné informace o gramotnosti žáků základních škol přináší Výzkumný ústav pedagogický (VÚP, 2010):

Čtenářská gramotnost je vymezena autory jako *soubor vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot*. Nejde jen o skutečnost, že žák nahlas přečte text, nýbrž by měl pochopit i materiál, dokázat z něj vyvodit smysluplný závěr, pracovat s textem a být schopný kriticky rozlišit, zda je pro něj předložený text vhodný. Čtenářskou gramotnost by měla na základních školách podporovat dětská literatura, určená recipientům ve věku 3-15 let; jazyk je totiž důležitým bodem v rozvoji kognitivního růstu (Vraštilová, 2014, s. 14-18). V rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání není čtenářská gramotnost definována mezi dlouhodobými cíli, ale zároveň není učitelům bráněno v budování vztahu dětí k literatuře. Na změně dosavadního přístupu škol k četbě a zavedení zmíněného bodu do rámcového vzdělávacího programu už ministerstvo školství pracuje (VÚP, 2010, s. 9).

Matematická gramotnost a její rozvoj jsou sporným bodem vzdělávání a neexistuje univerzální návod na vyřešení situace učitelů. Mezinárodní výzkum PISA přichází s definicí, která ji popisuje jako *schopnost jedince formulovat, používat a interpretovat matematiku v různých kontextech. Zahrnuje matematické myšlení, používání matematických pojmů, postupů, faktů a nástrojů k popisu, vysvětlování a předpovídání jevů. Pomáhá jedinci si uvědomit, jakou roli matematika hraje ve světě, a díky tomu správně usuzovat a rozhodovat se tak, jak to vyžaduje konstruktivní, angažované a reflektivní občanství* (PISA, 2015, s. 24). Jinými slovy, jedinec by měl být schopen užít matematiku ve své každodenní praxi na všech úrovních obtížnosti. Matematická gramotnost má v rámcovém vzdělávacím programu základního vzdělávání působnost skrze několik oblastí výuky (VÚP, 2010, s. 23-24).

Třetí oblastí je přírodovědná gramotnost, jež usnadňuje žákům porozumět práci přírodních věd a technologií, včetně jejich aplikace ve své budoucí praxi. Žáci by si v rámci rozvoje zmíněného modelu gramotnosti měli osvojit nový pojmový aparát, teorii a užití metod ve vědě, být kompetentní k užití získaných poznatků, evaluaci a propojit vyjmenované schopnosti s ostatními vědomostmi a dovednostmi (VÚP, 2010, s. 33-34). Rámcový vzdělávací program základního vzdělávání klade důraz na osvojení si klíčových kompetencí³ před budováním přírodovědné gramotnosti. Žák by měl ovládnout kompetenci učit se, kompetenci k řešení problémů a komunikativní kompetenci. Nepostradatelný vliv na vývoj gramotnosti mají i průřezová témata⁴.

Finanční gramotnost si klade za cíl připravit žáky k bezpečnému zapojení se do oblasti finančního trhu. Jak mají hospodařit se svým či rodinným obnosem v budoucnu a jak se lze ochránit před zadlužením se. Národní strategie finančního vzdělávání (MFČR, 2010) charakterizuje finanční gramotnost jako určitý souhrn dovedností, znalostí a hodnot jedince, díky kterému je schopný finančně zabezpečit sebe a svou rodinu a současně být na trhu financí aktivním; má přehled o cenách a finanční situaci, zodpovědně spravuje osobní či rodinný rozpočet a dokáže se finančně přizpůsobit v případě změny společenské situace nebo životní úrovně. Rámcový vzdělávací program základního vzdělávání pojem finanční gramotnost neobsahuje, avšak s problematikou peněz se setkáváme v rámci občanské nauky, potažmo i v matematice. Práce s jejich hodnotou je zasazována do příkladů z každodenní rutiny, aby došlo k přímému rozvoji gramotnosti. Příklady, vybízející žáky k přemýšlení, lze najít i v průřezovém tématu mediální výchovy, kde se děti učí pracovat s kritikou klamavých nabídek (VÚP, 2010, s. 49).

ICT gramotnost rozvíjí schopnosti nejen znát nové nástroje a technologie, ale i dovednost je umět použít v praxi. Informační technologie lze označit za fenomén dnešní doby, jež nás ovlivňuje a podílí se na změně prostředí, v němž žijeme (VÚP, 2010, s. 57).

³ Termínem klíčové kompetence označujeme *soubor obecných schopností a dovedností, které nejsou vázány na žádný konkrétní obor, ale dají se uplatnit v celé škále oborů a situací. Řadíme sem komunikaci, řešení problémů, logické myšlení, schopnost vést, tvořivost, motivovanost, týmovou práci a schopnost učit se.* (Pedagogické centrum Ústí nad Labem, 2008, s. 9)

⁴ Procházejí napříč všemi oblastmi vzdělávání, reprezentují okruhy aktuálních problémů současnosti, vytvářejí příležitosti pro individuální uplatnění žáků, rozvíjejí osobnost žáka v oblasti postojů a hodnot, mají informativní úlohu, přispívají ke komplexnosti vzdělání žáka a rozvíjí klíčové kompetence (Pedagogické centrum Ústí nad Labem, 2008, s. 25). Mezi průřezová témata řadíme multikulturní výchovu, mediální výchovu, environmentální výchovu, osobnostní a sociální výchovu, výchovu demokratického občana a výchovu k myšlení v evropských a globálních souvislostech.

Pod informační technologie lze zahrnout jak zařízení různého typu, tak nemateriální nástroje⁵. Autoři definují ICT gramotnost jako *soubor kompetencí, které jedinec potřebuje, aby byl schopen se rozhodnout jak, kdy a proč použít dostupné ICT a poté je účelně využít při řešení různých situací; při učení, v životě a měnícím se světě* (VÚP, 2010 s. 57).

Ve školství je patrný vliv informačních technologií, avšak rámcový vzdělávací program základního vzdělávání s danou problematikou příliš nepracuje, ba až zaostává v její aplikaci. Značně se prohlubují rozdíly mezi školním a mimoškolním užitím technologií. Do budoucna je nutná větší podpora a integrace ICT do výuky a zapojení popisovaného typu gramotnosti do osnov škol (VÚP, 2010, s. 60).

1.2 Funkční gramotnost

Funkční gramotnost je doménou praktické aplikace získaných dovedností a schopností v našem životě, abychom dosáhli určitého cíle. Zápotočná (2012, s. 20) definuje funkční gramotnost jako *schopnost sociálně relevantního uplatňování čtení a psaní v jistém kulturním kontextu*. Jinými slovy, poukazuje na míru schopností jedince zapojit získané kompetence v běžném životě, při kontaktu s veřejností a touze po uplatnění se, vyšším cíli.

Gavora (2003, s. 14) začleňuje funkční gramotnost pod dovednost zpracování textových informací a poukazuje na jejich použití při řešení životních situací. Podotýká, že při analýze textů se neobejdeme bez numerické gramotnosti.

Košek Bartošová (2014, s. 12-18) poukazuje na vyšší úroveň gramotnosti, jestliže chceme definovat funkční gramotnost. Její rozvoj nastává při ukončení povinné školní docházky⁶.

Hejsek (2015, s. 16-19) čerpá z výše jmenovaných autorů a dodává, že gramotnost v dnešním slova smyslu vnímáme jako protipól původního pojetí, tedy dovednostem čtení a psaní. Úroveň funkční gramotnosti se během našeho života mění na základě spousty faktorů.

⁵ Nemateriálními nástroji označujeme technické postupy a software.

⁶ V České republice je devítiletá povinná školní docházka. Dítě ukončuje základní školu v 15 letech.

Rabušicová (2002, s. 19) zmiňuje relativní novost pojmu a zdůrazňuje předpoklad obsahu a náročnosti gramotnostních dovedností vzhledem ke kontextu kultury.

Všichni výše citovaní autoři se shodují ve vyjmenování a popisu tří základních složek funkční gramotnosti – textová neboli literární, dokumentová a numerická. Zmíněné dimenze vymezují obsahový rámec. Sloučením všech tří prvků získáváme ucelený náhled na funkční gramotnost.

Literární gramotnost je znalost a schopnost využívaná pro srozumění a využití informací v souvislém textu, např. v novinách. Dokumentová gramotnost je praktická v případě vyhledávání a aplikace informací, jež získáme v krátkých a často nesouvislých textech, jakými jsou např. reklamní letáky. Numerická gramotnost spadá do kontextu znalostí a dovedností aplikovaných při operacích s čísly, která vyčteme z různých dokumentů. (Gavora, 2003, s. 17-18)

Hejsek (2015, s. 17) popisuje průběh vznikání základů pro dosažení funkční gramotnosti na pozadí našeho vývoje. Jednotlivými etapami jsou elementární gramotnost, základní gramotnost, rozvinutá základní gramotnost a funkční gramotnost. Opozicí je tzv. funkční negramotnost, kdy nejsme v běžném životě schopni aplikovat získané dovednosti.

1.3 Kulturní gramotnost

Pro obsáhnutí pojmu náboženské gramotnosti bude v následující podkapitole definován pojem kulturní gramotnost jako nedílná součást náboženské gramotnosti. Kultura je velmi proměnlivý a obtížně stanovitelný pojem. Z hlediska náboženského je kultura souhrnem tradic a zvyklostí, které vykreslují naši identitu a odlišují nás od jiných kultur. Zároveň je kulturní gramotnost určitou duchovní hodnotou, jež je předávána v rámci mezigeneračních vztahů, socializace a akulturace.

Sociologický význam uvádí Jandourek (2012, s. 136-137): slovo kultura pochází z latinského „cultura“⁷ a obsahuje soubor forem života, hodnot, představ a životních

⁷ V překladu do českého jazyka znamená slovo „cultura“ péče. Dalším možným základem je slovo „colere“, v překladu pěstovat.

podmínek lidí, kteří obývají v určitém období určité území. Také může být odkazem striktně se vymežující skupiny lidí, náboženskou orientací či uměním. Kultura se musí utvořit a „vypěstovat“, není dopředu nijak dána a jejím výsledkem jsou určité proměny, výkony⁸.

Teologický slovník (Rahner, Vorgrimler, 1996, s. 153-154) se s Jandourkem v podstatě výkladu hesla shoduje, ale doplňuje jeho slova ryze křesťanským uchopením kultury. Dodává, že člověk je tvor, vždy nutně ztělesněná a osobní bytost s touhou svobodné realizace, tudíž nemůže bez kultury existovat. Také skrze kulturu uskutečňuje svůj vztah k Bohu. Náboženství je nedílnou součástí lidské kultury, závisí na ní. Zároveň je určitým gestem Boha člověku, takže přesahuje jeho kulturní jednání. Správný křesťan by měl respektovat jak svou, tak ostatní kultury, jejich dynamický vývoj a interakci s kulturou jemu vlastní a v neposlední řadě odmítat boj na poli kulturním.

Lawless (1996, s. 38-40) považuje kulturu za způsob života lidí, který je specifický vzorci chování členů společnosti, které jsou pro vnějšího pozorovatele odlišné od jeho. Za důležité považuje i materiální předměty, jež jsou výsledky lidské práce. Samy o sobě však kulturu netvoří. Životem v určité společnosti si kulturu osvojíme nebo zůstaneme jako odkaz na životy našich předků.

Kulturní gramotnost tedy předpokládá nejen povědomí o existenci minulých a stávajících kultur, nýbrž i vzájemnou toleranci, zřeknutí se zášti a bojů s nimi. Člověk by měl dobře znát historii svého národa, náboženství a být si vědom své kulturní identity, jednat v zájmu morálky a stále se vzdělávat. Škola se snaží vést žáky k akulturaci, aby se mohli podílet na tvorbě a udržení kultury a formaci společnosti, nejen pasivně přijímat veškeré dění. V tomto bodě spočívá i přímá aplikace funkční gramotnosti, která poté přerůstá do vyšší úrovně, kulturní gramotnosti. Setkáváme se s určitým socio-kulturním jevem. Jednotlivé kultury na sebe naráží v různých typech interakce a komunikují, vzájemně se obohacují o nové poznatky nebo soupeří o dominanci. Žijeme v kulturně velmi pestrém světě a historie byla štědrá, co se týče odkazů našich předků a dávných kultur. Dojde-li při interakci ke styku dvou kultur, z nichž jedna je např. bohatší na materiální zdroje a techniku a aplikaci zmíněného hlediska na kulturu „slabší“, užívá Gavora (2003, s. 20) termín *kulturní kolonialismus*.

⁸ Tvoříme svůj svět, neomezujeme nás hranice přírody.

1.4 Náboženství v České republice

Jandourek (2001, s. 167) definuje náboženství jako *souhrn přesvědčení, postojů, symbolů a praktik založených na ideji posvátného a sjednocujících příslušníky náboženské komunity. Posvátné vzbuzuje v člověku pocity bázně a úcty. Z hlediska sociologie klade speciální důraz na posvátno, protože některá náboženství jsou neteistická a ostatní náboženské systémy mohou být založeny např. na magii. Dále rozlišuje náboženství neviditelné, občanské, pozitivistické a soukromé.*

Teologický slovník (Rahner, Vorgrimler, 1996, s. 194) udává nejasný původ náboženství; z hlediska fenomenologie poukazuje na styk s posvátnem či svatým. Užší smysl náboženství spočívá v uctívání Boha, které je společensky patrné. Nerozlišuje způsob, jakým se Bůh zjevuje nebo se nechává poznat. Proto je křesťanství velmi specifické, odlišné od ostatních náboženství. Novější teorie popisují náboženství jako zkonkrétnění nekonečné lidské transcendence. Oproti tomu kritika vyčítá náboženství jistou „zastaralost“, odmítání vědy a moderny, ideologii a emancipaci.

Vojtíšek (2004, s. 428-429) označuje náboženství jako *souhrn projevů, které jsou výsledkem vztahu člověka k tomu, co vnímá jako transcendentní; v tomto vymezení se nalézají jak projevy, které se vztahují k božství, jež není chápáno jako osoba, tak projevy, které nejsou od vztahu k transcendentnímu výslovně odvozovány a některé dokonce nemusejí být ani jako výsledky vztahu k transcendentnímu chápány.*

Náboženství je podle Václavíka (2010, s. 11-16) jednotným a uceleným systémem, který je orientován na určitou víru a vyznačuje se specifickými praktikami. Nelze vynechat i cílenou orientaci na posvátno a jeho projevy v profánním světě. Zároveň nám poskytuje zaměření se na něco, co se vymyká našemu rutinnímu prožívání a vidění světa. Také nám může dodávat pocit bezpečí, podpory a vztah. Pokud vyrůstáme v nábožensky orientované komunitě, nechybí nám zázemí, hodnotová orientace, vrstevníci a je nám poskytnuta primární prevence před sociálně patologickými jevy.

Člověk je ve své přirozenosti náboženský tvor. I přes to je Česká republika považována za nejvíce ateistický stát. Podle Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001 (Václavík, 2010, s. 191-194) *uvedlo 59 % účastníků, že se nehlásí k žádnému vyznání a 8,8 % nebylo zjištěno. Dle Václavíka (2010, s. 191-194) se jedná spíše o proměnu vnímání náboženství*

než vlažný zájem Čechů o církevní společenství. Mnoho církví ztratilo své stoupence; naopak byl zaznamenán velký příliv členů do nových náboženských hnutí a nově registrovaných církví. V roce 2011 (ČSÚ, 2014) uvedlo 34,5 % účastníků, že nemají vyznání a 44,7 % účastníků nechtělo vyplnit, zdali jsou věřícími či bez vyznání. Jako věřící se v roce 2001 označilo celkem 32,2 % (Václavík, 2010, s. 193) a v roce 2011 udává ČSÚ (2014) počet 20,8 % věřících.

Uvedené hodnoty mohou vyplývat z historických událostí, které zanechaly na českých církevních dějinách nerasmazatelný škrálop. Role náboženství se během historie vyvíjela různými směry; příchod věrozvěstů, založení biskupství na historickém území Velké Moravy, husitství, čarodějnické procesy, josefínská náboženská reforma a bouřlivé 20. století. Výsledkem je moderní a multikulturní společnost, jež se vyznačuje vysokou mírou industrializace, vyspělými technologiemi, značnou úrovní gramotnosti, komplexním vzdělávacím systémem, urbanizací a sekularizací. V původním slova smyslu byl uvedený pojem vysvětlován jako rozdělení světské a církevní moci, zatímco dnes poukazuje na ztrátu sociální významnosti a odmítání některých náboženských praktik lidmi.

Díky industrializaci a rychlosti pokroku moderní společnosti se propadla do tratoliště dějin i potřeba lokálních božstev a panteonů. Oblasti společenského života, dříve řízené církevní mocí, dnes ovládají „racionální“ organizace a technika (Václavík, 2010, s. 30-33). Náboženství však z našich životů úplně nevymizelo; odpovědi na prudké změny ve společnosti jsou závratnou rychlostí se šířící nová náboženská hnutí a spolky. Největší nárůst byl zaznamenán především za posledních 30 let.

Vliv na jejich vznik má nejen nábožensky velmi pestrý Východ, ale i zakotvenost touhy po bezpečí, vztahu, podpoře, hodnotách a vlastní identitě. Všechny zmíněné aspekty označuje O'Dea (1966, s. 13, 103) jako integrační schopnosti náboženství, jistou stabilitu řádu a společnosti.

Nová náboženská hnutí se snaží co nejefektivněji reflektovat potřeby moderního jedince, nabízet mu odpovědi, služby a „domácké“ prostředí, kde může být sám sebou. Zároveň se pod maskou útočiště mohou skrývat nebezpečné systémy, striktně narušující svobodu jedince. Přijetí je vázáno na splnění specifické podmínky či iniciaci. Člověku je mnohdy znemožněn odchod ze společenství. Vůdce se může snažit skrze spolek vyznavačů obohatit, manipulovat s nimi a prosazovat skrze své svěřence společensky nepřijatelné

záměry (Vojtíšek, 1998, s. 19-24). Na současné scéně však lze zaznamenat i určitý „návrat ke kořenům“, pátrání po mýtech a bájích a zájem o vlastní historii⁹. Nová náboženská hnutí je třeba dle Vojtíška (1998, s. 25) soudit objektivně, protože ne všechna společenství musí být nutně sektářská.

Přehled náboženské scény v České republice a terminologii odborníků včetně legislativy uvádím, abychom si vyjasnili, s jakými náboženstvími a hnutími se lze u nás setkat. Také abychom měli základní povědomí o jejich praktikách a myšlenkách hnutí, či víře odlišných náboženství.

Pro výzkum je stěžejní, aby žák dokázal rozlišit, co je a není křesťanství a zároveň dokázal tolerovat jinou kulturu v pluralitním světě. Také by neměl hodnotit subjektivně a vytvářet si předsudky na něco nového, neznámého a odlišného. Muchová a Muroňová (2004, s. 148) shrnují v osnovách výuky náboženství tyto cíle jako *zralou religiozitu ve zralé osobnosti*.

1.4.1 Legislativa

Největší legislativní změny v oblasti církví a náboženských společností v České republice nastaly po roce 1989. Vycházelo se především z Listiny základních práv a svobod a bylo dodáno několik zákonů a norem, jež regulovaly fungování náboženských skupin, jejich vztahy ke státu, finanční situaci a v neposlední řadě i registraci do rejstříku registrovaných církví a náboženských společností (Václavík, 2010, s. 185). Registrace byla automaticky udělena církvím, jež měly před rokem 1989 tzv. „státní souhlas“¹⁰; stát jim umožnil působit v oblastech vzdělávání, výchovy, zdravotnictví, sociálních služeb, armádních a ozbrojených sil a v omezené míře i v podnikání. Největší pole působnosti mají v neziskovém sektoru. Provozují charity, noclehárny, jídelny, poradny a jiná zařízení.

⁹ Do popředí se dostávají obory a hnutí, jako je magie, novopohanství, kult Wicca, esoterismus, astrologie a šamanismus. Lidé kromě zmíněných „oborů“ začínají studovat i prastarou mytologii a hledají souvislosti, odkazují se na své předky a účastní se rekonstrukcí rituálů. Ve spojení s předky lze zaznamenat vzrůst zájmu o genealogii (sestavování rodokmenů).

¹⁰ Státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti. Rozhodnutí, jež platilo v dobách komunismu v Československu.

Náboženské společnosti, jež neměly možnost získat registraci uvedeným způsobem, musely splnit řadu zákonem stanovených podmínek. Pro nová náboženská hnutí a církevní denominace bylo skoro nemožné dostat splnění všech závazků a registraci získat.

Výjimku měly organizace, které byly členy Světové rady církví nebo křesťanské ekumenické organizace (Václavík, 2010, s. 186). Zákony byly změněny v roce 1997 a 2002, nicméně privilegia byla zachována pouze pro tradiční církve. Nové náboženské společnosti měly stále malou šanci být registrovány. Nešťastnou formulací zákona z roku 2002 získaly nežádoucí stín „nebezpečných sekt“, před kterými je třeba se chránit (Václavík, 2010, s. 180). Situaci změnil nový občanský zákoník. V současné době máme v České republice registrováno celkem 38 církví a náboženských společností (Ministerstvo kultury, 2016).

1.4.2 Křesťanství

Křesťanství je náboženstvím monoteistickým a navazuje na tradici judaismu. Vzniklo začátkem našeho letopočtu. Křesťané věří v Mesiáše – Ježíše Krista z Nazareta, v Hospodina a Ducha svatého. Posvátným spisem je Bible, rozdělená na Starý a Nový zákon¹¹. Hlavou křesťanů je papež, sídlící ve Vatikánu. (Vojtíšek, 1998, s. 7)

Křesťané na území České republiky se povětšinou hlásí k jedné ze tří hlavních církví, tj. katolické neboli všeobecné církvi, pravoslavné neboli ortodoxní církvi a protestantské neboli evangelické církvi. Dominantní pozici má katolická církev; dle posledního sčítání lidu z roku 2011 se k ní přihlásilo celkem 1 082 463 věřících (ČSÚ, 2014). Dělí se na církev římskokatolickou a řeckokatolickou – rozdíl mezi nimi spočívá v liturgii. Katolická církev pod sebou spravuje mnoho řeholních řádů¹². Jelikož se ke katolíkům hlásí nejvíce věřících a v České republice spravují své vlastní církevní školy, rozhodla jsem se zkoumat náboženskou gramotnost římských katolíků. Podrobnější informace o církvi, víře, hierarchii a institucích se nachází ve druhé kapitole.

¹¹ Starý zákon navazuje na tradici judaismu a Nový zákon hovoří o životě a skutcích Ježíše Krista.

¹² Jmenovitě např. dominikány, benediktiny, františkány, karmelitány, jezuity, kapucíny, saleziány, premonstráty a spousty dalších.

Za Církví katolickou je s počtem věřících protestantská Českobratrská církev evangelická. V České republice se přihlásilo k Českobratrské evangelické církvi celkem 51 585 věřících (ČSÚ, 2014). Víra evangelíků navazuje především na středověké reformátory, jmenovitě např. na Martina Luthera. Dnes jsou protestantské církve rozštěpeny do mnoha denominací. Protestanté jsou bratři odloučení ve víře; největší důraz kladou na znalost Písma svatého a úplně se odklonili od uctívání svatých. Liší se i pojetím svátostí a hierarchií sborů. Evangelíci také mohou světit ženy, což katolická ani pravoslavná církev nepřijímá. (Vojtíšek, 2004, s. 55-57)

Třetí v pořadí, pravoslavná neboli ortodoxní církev, čítala v roce 2011 celkem 20 533 věřících (ČSÚ, 2014). Od katolické církve se odštěpila v roce 1054¹³ a odlišuje se pouze v několika základních bodech (Vojtíšek, 1998, s. 8). Pravoslavná církev je autokefální¹⁴, neuznává papežův primát a v jejím čele stojí metropolita. Pravoslavní uznávají pouze prvních sedm všeobecných koncilů a brání svou vírou tradici církevních otců (Vojtíšek, 2004, s. 28). Pravoslavní duchovní slouží liturgii dle staré tradice a v mateřském jazyce. Věřící hluboce uctívají svaté a ikony¹⁵. Pravoslavná tradice mnichů je jednotná na rozdíl od katolické. Je řízena pravidly Bazila Velikého (Vojtíšek, 2004, s. 29).

1.4.3 Islám

Islám lze v České republice stále ještě považovat za nové a netradiční náboženství. Nárůst věřících způsobují především vlny migrantů z Afriky a Asie (Janků a kol., 2014, s. 245). V roce 2011 se přihlásilo celkem 1921 věřících, z čehož jsou 96 % sunnité (Janků a kol., 2014, s. 246). Mešity se v současnosti nachází v Brně a v Praze. Jelikož zatím nebyla organizace uznána jako církev se zvláštními privilegii, musí se muslimové řídit našimi zákony a nemají vlastní školy. Věřící zaštiťuje Ústředí muslimských obcí, jež je od roku 1998 oficiálně uznanou organizací (Janků, 2014, s. 244).

Náboženství vzniklo v 7. století a do Evropy postupně proniká od 10. století. Věřící se dělí na šíity a sunnity, kdy druhá skupina lpí na historii a principu solidarity,

¹³ Událost známá jako velké východní schizma.

¹⁴ Autokefální znamená samosprávná.

¹⁵ Náboženský obraz, vyobrazující Ježíše Krista, Bohorodičku, světce nebo výjev z jeho života.

zatímco šíité uznávají jako hodnotu především oddanost rodině po vzoru Muhammada (Encyclopaedia Britannica Inc., 2010, s. 102).

Islám dbá na tradici, striktní monoteismus a Korán jako posvátnou literaturu. Stoupcí se modlí k Alláhovi, za proroka uznávají Muhammada a jejich posvátné centrum se nachází v Mekce. Islám má pevně daných pět pilířů víry a muslimové se řídí ve své vlasti právem šaría.

1.4.4 Judaismus

Judaismus je pojmem, který zahrnuje kulturní, náboženský a sociální systém lidu Izraele, tedy kulturu Židů (Newman, Sivan, 1992, s. 77-78). Náboženství je monoteistické, věří v Boha a ctí proroka Mojžíše. Posvátným spisem Židů je Talmud. Věřící dbají na dodržování Desatera, poslušnost, dodržování zákonů a rituálních praktik.

Historie „židovství“ sahá až do 12. století před Kristem, kdy Abrahamovi potomci vyšli z Egypta¹⁶ (Vojtíšek, 2004, s. 130).

Na území České republiky má judaismus stejně pevné místo jako křesťanství, avšak počet věřících v roce 2011 udává pouze 1500 vyznavačů (ČSÚ, 2014). Roli mohou hrát výrazné antisemitské tendence. Vrcholem byla událost zvaná holokaust v období Druhé světové války¹⁷. Zároveň se však popisované náboženství dostalo do popředí akademického zájmu. Židy na našem území sdružuje Federace židovských obcí se sídlem v Praze a současně čítá deset právně samostatných obcí (Vojtíšek, 2004, s. 137). Komunity žijí svým náboženským a kulturním životem stranou od majority.

¹⁶ Událost známá jako exodus.

¹⁷ Druhá světová válka probíhala v letech 1939-1945.

1.4.5 Buddhismus a hinduismus

Oba náboženské směry mají kořeny v tradici Dálného východu, avšak s proměnami společnosti pronikly i do života českých občanů, respektive jejich alternativní odnože. Zmíněná náboženství jsou velmi pestrá, štěpí se na mnoho systémů, náboženských tradic a reformních hnutí. Ve své originální podobě se s nimi setkáme pouze v zemích jejich vzniku. (Vojtíšek, 2006, s. 158-166)

Buddhismus je dle Pechové (2011, s. 87) náboženství neteistické, neboť nectí žádného boha. Zároveň se nejedná o klasický ucelený náboženský systém, jak tomu bylo u předchozích tří náboženství. Základní myšlenkou jsou Čtyři ušlechtilé pravdy, karma neboli osud a posvátným textem Tipitaky. Zakladatelem systému víry je Siddhártha Gautama, později zvaný Buddha.

V České republice se k buddhismu v roce 2011 přihlásilo celkem 6 817 osob (ČSÚ, 2014). Ve Varnsdorfu mají chrám, jinak se „věřící“ sdružují v různých lokálních centrech a komunitách.

Hinduismus je teologicky velmi pestrým systémem, avšak o jednotu se stará kastovní systém (Pechová, 2011, s. 89). Pravý hinduismus je omezen pouze na území Indie, protože místní skrze systém kast nepustí cizince.

V České republice se objevují spíše nová náboženská hnutí a směry ovlivněné hinduismem. Prvotní pozici si drží techniky jógy, která balancuje na hranici duchovna a tělesného cvičení (Pechová, 2011, s. 89-90). Svě zastánce u nás nachází i tradiční indická medicína, ájurvéda. Postupné pronikání alternativního lékařství je odkazem na čerpání z východní moudrosti. Zastřešující organizací je Česká hinduistická společnost a v roce 2011 se přihlásilo k hinduismu celkem 676 občanů (ČSÚ, 2014).

1.4.6 Ostatní církve a nová náboženská hnutí

S termínem církev se často setkáváme ve spojení s křesťanstvím. Vzhledem k zaměření podkapitoly se musíme odklonit od uvedeného spojení a vyložit pojem spíše sociologicky. Matoušek (2003, s. 39-40) vykládá církve jako *institucionalizované společnosti*

věřících. Odkazuje se na zákon č. 3/2002 Sb. a jeho formulaci o dobrovolném sdružování osob v této instituci, jednotné náboženské vyznání, strukturu a vnitřní řád organizace a také poukazuje na skutečnost vykonávání specificky náboženských obřadů. Chce-li určitá společnost získat statut církve, musí mít platnou registraci u Ministerstva kultury České republiky.

Pojem nová náboženská hnutí označuje denominace a nábožensky orientovaná společenství, jež nemají statut tradiční a oficiální církve. Často se setkáváme i s označením „sekty“, což je název značně omezený a nesoucí negativní podtón. S jejich vznikem se setkáváme v průběhu dějin neustále; i křesťanství bylo za doby svého počátku neprobádaným společenstvím s odlišnou organizací (Vojtíšek, 1998, s. 17). Zajímavostí je, že zatímco v jedné zemi je organizace přijata vládou jako církev, v sousední zemi tomu tak být nemusí.

Nová náboženství jsou teologicky i sociologicky velmi pestrá a mnohdy značně vybočují od tradičního pojetí náboženské víry. Také se svým působením mohou snažit o prosazení změny ve společnosti, úplného odpojení od majority nebo obnovení starých, dávno zapomenutých tradic a mytologií. Vznik mnohých hnutí je ovlivněn charismatickou osobou, jež má na danou problematiku jiný vhled (Cowan, Bromley, 2013, s. 191).

Sčítání z roku 2011 poukazuje na skutečnost, že hranici 10 000 věřících překročila pouze Náboženská společnost Svědkové Jehovovi s 13 000 věřícími a Církev bratrská s 11 000 věřícími (ČSÚ, 2014). Mezi další významná společenství, působící v Česku, patří Církev Ježíše Krista svatých posledních dnů, Novoapostolská církev, Církev adventistů sedmého dne a různá hnutí New Age. Náhlý rozvoj začal i v oblastech magie, esoteriky a hermeneutiky.

Náboženská společnost Svědkové Jehovovi a její vznik se datují do období 19. století. Současný model vedení sboru, tedy 11 mužů a prezident společenství, je považován za teokratický. Vojtíšek (2006, s. 40-42) popisuje teokracii jako prostředek, skrze něj Jehova Bůh koná své pozemské dílo. Vedení sboru se zabývá kontrolou prezentace víry a učení na veřejnosti, tisku a jeho distribuce pro širou veřejnost. Často se setkáváme s členy společnosti, nabízejícími časopis Strážná věž.

Svědkové věří v jediného Jehovu Boha. Odmítají učení o Trojici a Ježíš Kristus je chápán pouze jako *prvorozený všeho stvoření* (list Koloským 1, 15). Přesvědčení Svědků se ubírá především k události zvané jako Armagedon. Svědkové jsou také velmi aktivní,

co se týče misijního působení. Velmi si cení rodinného života a jsou přísně vázáni dodržovat kázeň. Neúčastní se slavení žádných svátků z důvodu možného odkazu na pohanskou mytologii a božstva (Vojtíšek, 2006, s. 42).

Církev bratrská, dříve Svobodná církev reformovaná, má kořeny v probuzenecké tradici¹⁸ a doba jejího vzniku se datuje do 19. století. Církev je řízena církevním výborem, Radou církve bratrské, jejíž hlavou je předseda (Vojtíšek, 2004, s. 80). Svou činnost soustředí církev na poli charity a sociální práce. Hlásí se k osobní víře v jednoho Boha a svou činností a vírou se snaží žít v duchu posvěceného způsobu života. Misijní zájem pramení z arminiánského přesvědčení o vyvolení všech lidí ke spáse (Vojtíšek, 2004, s. 79).

Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů vychází z protestantismu a považuje se za pokračovatelku prvotní církve, kterou založil Ježíš Kristus (Vojtíšek, 2004, s. 88). Její původ sahá do 19. století a za dobu své existence prošla radikálním vývojem. Současní svatí posledních dnů jsou silně misijně orientováni a svou věrouku shrnují jak v Knize Mormon, tak v Knize nauk a smluv, Drahocenné perle a jiných prezidentských dokumentech. Dle Vojtíška (2004, s. 89) svatí posledních dnů považují své prezidenty za proroky. Pro věřící je směrodatné i Písmo svaté, avšak pouze v pasážích, které neodporují pozdějším předpovězeným zjevením. Hierarchie církve vrcholí prezidentem, který je zároveň prorokem. Je volen z Rady dvanácti apoštolů. Pod nimi se nachází Kvorum sedmdesáti. Každý úřad má jednoho vedoucího, který smí naslouchat dvěma rádcům. Od členů církve se očekává, že budou sami aktivně hledat své budoucí povolání a misijně působit (Vojtíšek, 2006, s. 35).

Novoapoštolská církev se považuje za pokračovatelku prvokřesťanských obcí, vedených apoštolů. Její vznik je datován do 19. století. Učení církve se váže na přesvědčení, že jedinečnou a zcela nezastupitelnou roli hrají apoštolové, a to jak pro jedince, tak pro život církve (Vojtíšek, 2004, s. 90-91). Díky tomu kladou věřící velký důraz na vysluhování svátostí a na složitou hierarchii své církve, v jejímž čele stojí kmenový apoštol. Jejich bohoslužby jsou prosté a mají převážně formu kázání. Novoapoštolská církev je také velmi misijně činná a své základy staví na protestantismu (Vojtíšek, 2006, s. 52).

Církev adventistů sedmého dne je silně orientována na slavení soboty, což je rozdíl proti tradičnímu slavení neděle v křesťanské tradici. Tímto bodem se adventisté

¹⁸ Probuzenectví neboli evangelikální křesťanství, je termín označující důraz na osobní prožitek konverze od hříšného životního stylu a z něj nově vyvěrající vztah k osobě spasitele, Ježíše Krista (Vojtíšek, 2004, s. 79).

odlišují od ostatních protestantů. Kladou také důraz na Starý zákon a jeho jídelní předpisy a zdůrazňují zdravý způsob života (Vojtíšek, 2004, s. 93-94). Svou silnou misijní činnost vysvětlují motivací ohledně Kristova druhého příchodu, který však dnes není přesně datován. Církev je charakterizována nikoli jako organizace, ale jako společenství či rodina církví. Vrcholným orgánem, sdružujícím všechna společenství, je Generální konference (Vojtíšek, 2004, s. 94). Historie adventistů sahá do 19. století a od doby svého vzniku čítá mnoho denominací. Na veřejnosti se adventisté obdivuhodně prezentují činností mezinárodní charitativní organizace ADRA (Vojtíšek, 2004, s. 96).

Hnutí New Age a ostatní směry poukazují na zájem veřejnosti o esoterismus, magii a nová hnutí. Současná scéna je velmi pestrá a nelze do jednoho odstavce shrnout, s čím vším se můžeme v rámci našeho bádání setkat. Vojtíšek (2004, s. 283) hnutí New Age neoznačuje pouze jako pátrání po starých tradicích a jejich oživování, nýbrž i zdůrazňuje nový fenomén a obor – psychoterapeutické metody s náboženskými přesahy. Nové směry jsou často i synkretismem. Lemaitrová, Quinsonová a Sotová (2002, s. 350) popisují zmíněný termín jako *náboženské učení, v němž několik náboženských nauk splyne v jednu jedinou*. Synkretismus nemusí mít vždy za následek sloučení dvou a více náboženství, protože může naznačovat i spojení více myšlenkových směrů či prolínání kultur s náboženskými zvyky, z čehož se vyvine hnutí jiné.

2. Náboženská gramotnost

V první kapitole byl vymezen obsah pojmu gramotnost a důležitost jednotlivých úrovní pro uskutečnění výzkumu. Dle stanov Rámcového vzdělávacího programu pro základní školy byla popsána požadovaná úroveň gramotnosti pro cílovou skupinu, tedy děti navštěvující základní školu. Cílem práce je zkoumat náboženskou gramotnost, tudíž je třeba nejen stanovit podklady potřebné k měření, ale udělat si ucelený náhled na úroveň požadované gramotnosti dětí, znát jejich schopnosti a dovednosti.

Druhá kapitola je zaměřena na teorii a praxi křesťanů, přičemž jsou podrobně popsány reálie římskokatolické církve. Nejen že se k uvedenému vyznání v ČR přihlásilo nejvíce věřících (ČSÚ, 2014), ale katolická církev má také zvláštní právo v oblasti vzdělávání – může svým jménem zakládat na území republiky církevní školy. První podkapitola osvětluje roli kultury a křesťanství v historii a současnosti. V další podkapitole bude popsána aktuální situace na scéně křesťanských vyznání a uvedena základní hierarchie a praxe římskokatolické církve. Třetí podkapitola se věnuje vývoji církevního školství v období posledního století a soudobé podobě náboženské výchovy ve školách. Čtvrtá podkapitola přehledně popisuje jednotlivé reálie římskokatolické církve; respektive skutečnosti a pojmy, které by měl znát každý křesťan. Pátá podkapitola odhalí strukturu liturgického roku a nejvýznamnější křesťanské svátky. Poslední podkapitola je předstupněm vlastní výzkumné práce, protože přesně stanoví, co znamená, že je žák církevní základní školy nábožensky gramotný. Vzhledem k definici náboženské gramotnosti budou určeny požadavky kladené na respondenty.

2.1 Křesťanství a kultura

Pojmout celistvou historii a kulturu křesťanství je téměř nemožné. Kultura je výtvorem člověka, je proměnlivá a zároveň se skrze ni projevuje Pán Bůh a my skrze kulturu projevujeme svůj vztah k Hospodinu. Samotná existence křesťanství závisí na kultuře, protože je jedním z jejích projevů. (Rahner, Vorgrimler, 1996, s. 151)

Prvotní křesťanství bylo něčím novým, doposud nepoznaným a pro tehdejší obyvatelstvo bylo obtížné tyto nové myšlenky přijmout. O pár desítek let později křesťanů přímou úměrou přibývalo a stali se terčem pronásledování. Situace se změnila ve 4. století vydáním tolerančních ediktů, jmenovitě Galeriova a Milánského, které křesťanství zrovnoprávnily s ostatními náboženstvími (Suchánek, Drška, 2013, s. 86-89). Křesťanství se začalo šířit do okolního světa – konkrétně uvedu příklad Velké Moravy a rok 863, kdy k nám zavítali věrozvěsti ze Soluně, Cyril a Metoděj. Měnila se role církve a víry ve společenském životě tehdejšího lidstva a církev si postupně získávala určitý „tvar“, hierarchii a podobenství. Negativní stín nad církví zanechaly schizma katolické a pravoslavné církve, křížové výpravy, papežské schizma, inkvizice a nechvalně známé čarodějnické procesy. Následovalo období renesance a osvícenství, kdy rozkvétala věda společně s racionalismem a náboženství bylo pomalu vytlačováno z veřejné scény a lidských životů. Další šrám na křesťanech zanechala 2. světová válka, kdy byly uzavírány (nejen) církevní školy a likvidovány sakrální památky¹⁹. Násilné potlačování víry obyvatel se opakovalo i v 50-80. letech 20. století, kdy na území Československa vládl komunistický „ateistický“ režim. Pozitivní změnu a uvolnění režimu přinesla až Sametová revoluce v roce 1989. Z kulturního hlediska má zásadní význam 2. vatikánský koncil²⁰ (Kawecki, 2006, s. 23): *obnovil pohled církve na svět a člověka, čímž dal základ novému vnímání lidské kultury. Nový duch plynoucí od doby koncilu přeje prohlubování vztahů mezi církví a kulturou.*

S koncem novověku přišlo mnoho negativních postojů a myšlenkových směrů, které radikálně proměnily kulturní rozměr a vnímání křesťanství. Současný svět je velmi sekularizovaný, počty věřících křesťanů v České republice dle výzkumu Českého statistického úřadu klesají (ČSÚ, 2014) a víra s teologií se musí přizpůsobit požadavkům moderní doby, aby oslovily široké spektrum lidí. Musí dojít k dialogu církve se současnou kulturou, abychom mohli jako lidstvo budovat novou úroveň naší specifické, duchovní kultury. Kawecki (2006, s. 25) zdůrazňuje potřebu teologie kultury; musí dojít k proniknutí teologie do myšlenek současné kultury a antropologie osobnosti, aby byla teologie schopná předávat a kultivovat nové hodnoty a porozuměla potřebám současného člověka.

¹⁹ Podrobnější informace o fungování církevního školství ve 20. století uvádím v podkapitole 2.3 Náboženská výchova.

²⁰ Shromáždění se konalo v letech 1962-1965.

Pro víru křesťanů je typické, že má specifický kulturní rozměr, neuzavírá se před jinými kulturami, při evangelizaci vstupuje do interakce s různými problémy inkulturace. Víra se podílí na vzniku hmotné kultury, tedy sakrálních staveb, hudby, literatury, malířství, sochařství atd. Kultura je vyobrazením našeho lidství, způsobem naší existence. V teologii kultury je základním principem partnerství člověka s Bohem Stvořitelem, vyplývající z pravdy vtělení Ježíše Krista (Kawecki, 2006, s. 29).

Za měřítko kultury se obecně považuje růst lidské osobnosti, ne materiální hodnoty. Křesťanství díky evangelizaci „humanizuje“ lidstvo, zasluhuje se o budování kultury, pečuje o duchovní rozměr člověka. Současná kultura stojí spolu s teologií před velkou výzvou, a to jakým směrem hodlá zaměřit svůj budoucí vývoj a jakých prostředků využije ke svému posunu.

Právě školy mají největší podíl na akulturaci žáků a měly by se postarat o to, aby se nevytrácelo jejich povědomí kulturního bohatství a sami byli otevřeni kulturnímu dialogu (Sokol, 2006, s. 90).

2.2 Křesťanská vyznání

Křesťanská historie se píše už přes dva tisíce let. Za tu dobu prošli věřící mnoha těžkými zkouškami, pronásledováním a potlačováním víry a některé události, zejména středověké, zanechaly nad církví temný stín. To vše, včetně velkého východního schizmatu v roce 1054 a reformního 16. století, se podepsalo na dnešním uspořádání a rozdělení křesťanstva. Podkapitola se věnuje popisu jednotlivých křesťanských vyznání v současnosti, přičemž nejpodrobněji se zabývá římskokatolickou církví a ostatním církvím je věnován pouze informativní odstavec.

Jednotlivé církve se liší v náboženské praxi věřících a v církevní hierarchii svého duchovenstva. Také mají odlišná vyznání víry a mohou jinak pohlížet na svátosti. Odlišné stanovisko zaujímají církve i ohledně jejich poslání a služby. Křesťanství přichází do styku s novými kulturami a náboženskými systémy, takže může dojít k přetransformování původních myšlenek a vzniku nového hnutí či společenství. Můžeme se setkat

s křesťanskými formami spirituality, odvozenými od křesťanství a formami, které vznikly v návaznosti na expanzi křesťanství (Vojtíšek, 2006, s. 31).

2.2.1 Katolická církev

Katolická neboli „všeobecná“ církev²¹ má nejstarší tradici. Dělí se na řeckokatolickou a římskokatolickou církev. K římskokatolické církvi se hlásí největší počet věřících (ČSÚ, 2014) nejen v republice, ale i ve světě.

Římskokatolická církev je *jedna, svatá, katolická a apoštolská* (Lumen gentium, čl. 8). Za svou „hlavu“ považuje Ježíše Krista. Za jeho zástupce a nástupce apoštola svatého Petra je věřícími považován papež, sídlící ve Vatikánu. Vnitřní život církve je organizován Kodexem kanonického práva. S ostatními katolíky sdílí svátosti a nauku. Zdůrazňuje také povolání k všeobecnosti, neboť i Boží spása je univerzální (Lemaitrová, Quinsonová, Sotová, 2002, s. 168). Středobodem života katolíka je prožívání liturgie; především se jedná o nedělní bohoslužby a každodenní modlitby.

Jako jediná církev v České republice má římskokatolická církev právo zakládat církevní školy a zdravotnická zařízení, včetně širokého pole působnosti v oblasti charity. Umožňuje to její struktura farností, které jsou rozmístěny po celé republice; farnost je zároveň základní organizační jednotkou, v jejímž středu je vždy kostel (Lemaitrová, Quinsonová, Sotová, 2002, s. 106). Farnosti a děkanáty se slučují do diecézí, a jednotlivé diecéze jsou pod správou arcibiskupství. Pro katolickou církev je také typický vysoký počet řádů a řeholí; Lemaitrová, Quinsonová a Sotová (2002, s. 318) popisují řády jako sdružení pro duchovní osoby, které je podmíněno složením slavného slibu čistoty, poslušnosti a chudoby. Katolíci rozlišují řády *aktivní, kontemplativní, mnišské, kanovnícké, žebravé a řády řeholních kleriků* (Lemaitrová, Quinsonová, Sotová, 2002, s. 318).

Podrobnější informace o římskokatolické církvi a její náboženské praxi budou uvedeny v podkapitole 2.4 Katolická víra.

²¹ Z řeckého „katholikos“, což znamená „všeobecný, univerzální“.

2.2.2 Ostatní křesťanské církve a náboženské společnosti

Mezi ostatní křesťanská vyznání řadíme protestanty, pravoslavné neboli ortodoxní, orientální křesťanské církve a nová náboženská hnutí, vycházející z křesťanství.

Protestanté se s katolickou církví rozcházejí v mnoha názorech a náboženskou praxi nevyjímají. Současná odnož protestantských církví je rozštěpena na nespočet reformací, denominací a sborů. Jejich praxe se odlišuje v pojmání Písma svatého jako jediného pramene zjevení, pouhou vírou mohou dosáhnout spásy a všichni věřící se podílí na všeobecném kněžství (Lemaitrová, Quinsonová, Sotová, 2002, s. 299). Protestanté bývají také souhrnně označováni jako evangelíci. Zdůrazňují tak větší přílnutí k tradici Písma svatého, než je u katolíků (Petrosillo, 1998, s. 53). Jednotu s katolickou církví odmítají a ze svátostí uznávají pouze křest a eucharistii. U protestantů je také zvykem světit ženy.

Pravoslavní se od katolíků liší pouze v několika základních bodech, nicméně od r. 1054 a církevního rozkolu jsou vztahy velmi křehké. Východní církve neuznávají jurisdikční primát římského papeže. Ve svém vedení mají patriarchy, tudíž nejsou v jednotě s apoštolským stolcem. Každá pravoslavná církev je autokefální²²; v České republice se věřící hlásí k Ruské pravoslavné církvi a Pravoslavné církvi v českých zemích a na Slovensku (ČSÚ, 2014). Ortodoxní víra se zakládá na dogmatických definicích prvních sedmi ekumenických koncilů a má naprosto odlišnou liturgii (Lemaitrová, Quinsonová, Sotová, 2002, s. 176-177, 292). Věřící mají ve velké úctě ikony, přednostně ctí Bohorodičku a slaví svátky mnoha svatých, které katolická církev neuznává. Pravoslavní kladou důraz na upřímné vnitřní prožívání víry a liturgie. Oproti katolické církvi kněží nemusí dodržovat celibát a mají pouze jeden kontemplativní mnišský řád (Rahner, Vorgrimler, 1996, s. 394-396).

Mezi orientální církve patří východosyrská církev, arménská církev, západosyrská církev a koptská církev. Mezi nejznámější náboženské společnosti a hnutí, vycházející z křesťanské tradice, řadí Vojtíšek (2004, s. 87) Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů, Novoapoštolskou církev, Církev adventistů a Společnost svědků Jehovových.

²² Autokefální znamená samosprávná. Každá pravoslavná církev má svého vlastního patriarchu.

2.3 Náboženská výchova

V České republice se střetáváme s různými formami náboženské výchovy. Na státních základních a středních školách se často setkáváme s volitelným předmětem výuky náboženství nebo s volitelnou křesťanskou výchovou, přičemž školy zřizované církví je mají v povinných osnovách. V rámci volitelných předmětů si žáci církevních základních a středních škol vybírají mezi světovými jazyky a k dispozici je i nabídka ostatních předmětů²³. Na vysoké škole se setkáváme s vědeckým oborem teologie, popřípadě v rámci vyučovaných předmětů s odbornými semináři zaměřenými na religionistiku, konkrétní náboženství či nová náboženská hnutí. Poslední formou výuky náboženství je katecheze, jež se vyznačuje zvěstně-vyznavačským charakterem, je určena pro věřící a skrývá cílenou náboženskou formaci jedince uvnitř církve (Horák, 2011, s. 11).

Právně je výuka náboženství ošetřena zákonem č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů a zákonem č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)²⁴. Vychází se i z Listiny základních práv a svobod, Úmluvy o právech dítěte a jiných dokumentů. Konfesní právo upravuje náboženskou svobodu ve školství v oblastech církevního školství, vyučování náboženství ve školách bez rozdílu jejich zakladatele a výuky teologie a vědeckého bádání v teologii na vysokoškolské úrovni.

Abychom pochopili současné postavení církevního školství v České republice, je nutné osvětlit jeho historii. Zvláště ve 20. století, které se neslo ve znamení bouřlivých změn a pokusů o úplné odstranění náboženství ze scény společnosti. Pro výzkum náboženské gramotnosti je podstatné, že primát v počtu církevních škol měla vždy katolická církev.

V roce 1918 vznikla Československá republika; na katolických a evangelických církvích a jejich školství se osvobození od Rakouska-Uherska odrazilo. Nadále však působily v oblasti národního školství, i když ty evangelické ve velmi omezené míře. Evangelické sbory, ať už žádaly o státní povolení nebo ne, otvíraly soukromé semináře pro výchovu

²³ Nabídka je omezena na jeden školní rok a žáci si mohou zvolit například biologický kroužek, matematický kroužek, hudební a estetické předměty.

²⁴ Plné znění zákona č. 3/2002 Sb. je dostupné z: <http://www-old.mkcr.cz/cz/cirkve-a-nabozenske-spolecnosti/pravni-predpisy/zakon-c--3-2002-sb---o-cirkvich-a-nabozenskyh-spolecnostech-171526/>. Plné znění zákona č. 561/2004 Sb. Je dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>.

svých budoucích kazatelů. Katolické církevní školy byly státem vymezeny jako soukromé školy a jejich zakládání se vázalo na Ústavní listinu, konkrétně zákon č. 121/1920 Sb. (Horák, 2011, s. 26). Jejich působení bylo striktně kontrolováno správní radou; zda jsou skutečně dodržovány předepsané vzdělávací osnovy a bezpečnost dětí. V období První republiky bylo církevních neboli soukromých škol málo.

Negativní reforma zasáhla české (nejen) církevní školství v období 2. světové války. Československo bylo napadeno Němci a území rozdrobeno. V pohraničních oblastech byly zavírány školy a obyvatelé prchali do středu země. Situace vyvrcholila v roce 1939, kdy došlo k hromadnému uzavření všech vysokých škol na území Česka. Poté se nacisté pustili i do omezování výuky na středních školách. Učitelé byli nuceni měnit své konfese a národní hodnoty, nesměla se vyučovat čeština a církevní dějiny, dějepis byl přepisován dle německých osnov. Nejkrutěji bylo utnuto židovské školství na základě norimberských rasových zákonů (Horák, 2011, s. 45).

Po zdrcující etapě 2. světové války přišlo v letech 1945-1948 probuzení a nové otevření všech škol, včetně těch pohraničních. Vzdělání bylo zpřístupněno širokému spektru zájemců. Z řad pedagogů byli hromadě vyhazováni spojenci okupantů. Pouze židovské školy se znovu neotevřely, vzhledem k tragédii, kterou židé utrpěli holocaustem.

Nové omezení pro církevní školy přišlo v letech 1948-1950, konkrétně komunistickým pučem 25. února 1948. Zpočátku šlo pouze o administrativní boj, který vyvrcholil likvidací církevních škol. (Horák, 2011, s. 50-53).

Následovala téměř čtyřicetiletá pauza, během níž bylo náboženství vyučováno „potají“ a věřící pronásledováni státem. Kněží byli odváděni do vězení a pracovních táborů, majetek zabavován a uzavíraly se řády a kongregace²⁵.

K obnovení církevního školství došlo znovu až po roce 1989. Dodnes došlo pouze ke změnám v oblasti právních úprav. Právo zřizovat církevní školy připadá celkem deseti církvím a náboženským společnostem. Ostatní registrované církve a náboženské společnosti mohou zřizovat pouze školy soukromé. (Horák, 2011, s. 83-84). V České republice máme v oblasti církevního školství následující typy škol: církevní mateřské školy, církevní základní školy, církevní základní umělecké školy, církevní střední školy, církevní konzervatoře,

²⁵ Podrobné informace, dobové fotografie a výpovědi svědků z dob perzekuce přináší ve své publikaci nazvané „Dědictví“ Helena Havlíčková. (HAVLÍČKOVÁ, H., 2008. *Dědictví. Kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948-1989*. Olomouc: Poznání. Vyd. 2. 422 s. ISBN 978-80.86606-77-4

církevní vyšší odborné školy a spravují i církevní školská zařízení. Pro výzkum jsou cílové církevní základní školy; v České republice jich máme celkem 42 (Horák, 2011, s. 99).

Výuka náboženství na církevních základních školách probíhá povinně. Někteří žáci dochází ve svém volném čase na náboženství v rámci farností. Vyučující náboženství na církevních základních školách musí být vzděláni v oboru a praktikující věřící. Zmíněná výuka je přístupná všem žákům bez rozdílu vyznání; tudíž je upraven i obsah výuky, směřující pouze k základním křesťanským reáliím a základním pojmům světových náboženství (Horák, 2011, s. 179). Hanesová (2005, s. 15) poukazuje na širší a skrytý význam náboženské výchovy – má *zastávat jedinečnou úlohu v rozvíjení duchovní dimenze osobnosti*, šířit a zasazovat mravní principy Bible do každodenní praxe, a tak poukázat na existenci a důležitost náboženské zkušenosti. Neklade důraz na vedení dítěte do prostředí konkrétní církve či instituce, nýbrž se snaží o jeho zcitlivění vůči okolí a zduchovnění. Otevřít mu oči, aby spatřilo smysl odlišných hodnot.

Právě dle výše uvedených zásad byly v roce 2004 vydány aktualizované „Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy“²⁶. Česká biskupská konference navázala spolupráci s učiteli náboženství a katechety, protože původní osnovy byly zastaralé a pro dnešní žáky nesrozumitelné. Cílem spolupráce bylo vytvořit pochopitelný celek osnov s logicky uspořádanými tématy. Zároveň se autoři museli držet v mezích zákonů a ostatních právních listin. Také kladli důraz na rozvoj klíčových kompetencí žáků na základních školách a pružnost osnov vzhledem k rámcovým a školním vzdělávacím programům. Současná náboženská výchova stojí na třech pilířích, jmenovitě existenciální potřebě člověka, životní zkušenosti člověka a životní zkušenosti člověka v konfrontaci se zkušeností víry. Zároveň citlivě přibližuje všem návštěvníkům předmětu křesťanské hodnoty a biblická poselství.

Aktualizované osnovy z roku 2004 potírají nedostatky, se kterými se náboženská výchova potýkala v minulém století. Vyučující trpěli stylem výuky „podle učebnic“ a vnímali i úplný zákaz výuky náboženství za doby války a komunismu. (Muroňová, 2004, s. 15)

²⁶ V současné době vznikají opět nové osnovy pro výuku náboženství na základních školách. Více informací lze získat zde: <http://www.theologica.cz/ojs/index.php/cestykatecheze/article/view/167/155>.

Osnovy jsou podkládány hlavně Písmem svatým a Katechismem katolické církve. Celé kompendium výuky je doprovázeno liturgickým rokem, aby měli žáci lepší rozhled a návaznost jednotlivých témat. Cíle a obsah jednotlivých cyklů jsou vybírány a plánovány vzhledem k věku a předpokládaným dovednostem a schopnostem dětí, aby i žák, který navštěvuje předmět poprvé, dostal příležitost poznat Pána Boha a křesťanství v celé jeho kráse a neohraničené milosti. Zároveň by žák měl být vybaven jedinečným základem pro budoucí ekumenický dialog s jinými náboženstvími a měly by mu být vštípeny základní hodnoty a obecná křesťanská morálka.

Muchová a Muroňová (2004) považují za největší přednost aktualizované verze osnov jejich pružnost a vhodnost pro všechny mladé posluchače. Kompletní rozpis témat pro jednotlivé ročníky a doporučená literatura pro vyučující se nachází v přílohách (viz Příloha 4 a Příloha 5).

2.4 Základní složky katolické víry

Křesťanství je monoteistické náboženství, vyznávající jediného Boha. Křesťanem se dle katolické církve stává člověk, který obdržel svátost křtu, a tak je včleněn do společenství církve a zároveň připodobněn Kristu (Petrosillo, 1998, s. 106-107). Kromě Boha Stvořitele věří katolická církev v Ježíše Krista, svého spasitele, a v Ducha svatého. Vyznává-li katolík svou víru, činí tak skrze apoštolské vyznání víry: *Věřím v Boha, Otce všemohoucího, Stvořitele nebe i země, i v Ježíše Krista, Syna jeho jediného, Pána našeho; jenž se počal z Ducha svatého, narodil se z Panny Marie, trpěl pod Ponciem Pilátem, ukřižován umřel i pohřben jest; sestoupil do pekel, třetího dne vstal z mrtvých; vstoupil na nebesa, sedí po pravici Boha, Otce všemohoucího; odtud přijde soudit živé i mrtvé. Věřím v Ducha svatého, svatou církev obecnou, společenství svatých, odpuštění hříchů, vzkříšení těla a život věčný.* (Winter, 2010, s. 9).

Bůh je uctíván skrze osobní modlitbu a rozjímání, nebo skrze shromáždění církve a liturgii. Zmíněná shromáždění křesťanů probíhají během nedělí v kostelech či jiných sakrálních stavbách a kněží slouží bohoslužby. Zvláštní pozornost je věnována liturgii při slavení velkých křesťanských svátků, jakými jsou Velikonoce a Vánoce.

Liturgie neboli bohoslužba není jen činností obce věřících, nýbrž i spasitelným jednáním Boha vůči nám (Richter, 1996, s. 17). Věřící se podílí skrze liturgii na velikonočním tajemství Ježíše Krista a svými díky a chválami zároveň odpovídají Otci. Při liturgii Pán Bůh jedná první, a my poté na jeho činnost odpovídáme. Slavení liturgie zahrnuje všechny svátosti církve i jednotlivé obřady. Dále rozlišujeme slavení ostatních liturgií, tedy různé *veřejné pobožnosti místních církví* (Richter, 1996, s. 20). Bohoslužba je vrcholným bodem života církevní obce a zároveň středem, plní ústřední funkci společenství. Zároveň z liturgie pramení veškerý život církve.

V předchozím odstavci bylo zmíněno slavení křesťanských svátostí. V římskokatolické církvi se jedná o křest, biřmování, svátost večeře Páně, manželství, svátost smíření, kněžství a pomazání nemocných (Salajka, 2000, s. 59-73). Finální podobu vysluhování svátostí a počet, včetně podmínek udělení, ustanovil tridentský koncil. Svátosti jsou tajemstvími křesťanů. Zpřítomňují Kristovo tajemství a jeho spásonosné dílo. Zároveň je jimi věřící jedinec iniciován; není to pouze smysl odkazu a přípravy, nýbrž poukázání na samotnou svátost a působení Ježíše Krista ve svátosti (Katechetická sekce ČBK, 2009, s. 13-15). Římskokatolická církev rozděluje svátosti na iniciační, pomáhající ve zvláštních situacích utrpení, nebo věřícího uschopňují ke zvláštní službě církvi. Salajka (2000, s. 57) dělí svátosti na ty, jež *poskytují nesmazatelné znamení, resp. na ty, které se smí přijímat jen jednou; a na opakovaně přijímané.*

Vnitřní život církve a skladba jsou organizovány přísnou hierarchií duchovních, jejíž původ sahá až do doby apoštolů. Prvním papežem univerzální církve byl apoštol Petr, přičemž musíme zohlednit, že dnešní pojetí papežova primátu je záležitostí dlouhodobého vývoje církve (Winter, 2010, s. 61). Svatý otec má univerzální moc nad katolickou církví, je neomylný a svou moc může kdykoli při rozhodování uplatnit. Současným papežem je František²⁷. Jednou ze sedmi svátostí a zároveň stupněm duchovní hierarchie je kněžství, mající původ také v době apoštolů (Petrosillo, 1996, s. 93). Rozlišujeme tři stupně svěcení: úroveň jáhnů, úroveň kněží a úroveň biskupů. V římskokatolické církvi nesmějí vykonávat uvedenou funkci ženy a vyvolení jedinci musí složit slib celibátu. Posvěcení duchovní mají za úkol vyučovat ve jménu Boha, konat bohoslužby a být duchovními správci.

²⁷ Vlastním jménem Jorge Mario Bergoglio SJ a pochází z Argentiny.

Kněz je prostředníkem mezi Bohem a člověkem. Římskokatolická církev dělí kněží na řeholní a diecézní.

Život křesťana, jeho rozhodování a hodnotový řebříček jsou orientovány k souladu s Desaterem. Pojmem Desatero nebo Desatero přikázání se označuje deset přikázání, která dle biblického výkladu obdržel Mojžíš na Sinaji po exodu z Egypta, a jež jsou závazná pro všechny křesťany i židy (Petrosillo, 1996, s. 171). Desatero by mělo být věřícímu vlastní a nebýt jen výčtem slov, nýbrž přímým dialogem s Pánem. Desatero by mělo být dynamické a vitální, ne strnulé. Máme z jeho plodů žít a těšit se z nich. Podle Altrichtera (2014, s. 22) nám bylo Desatero přikázání dáno na cestě k tomu *stát se zralou osobností*.

Následuje výčet jednotlivých přikázání dle Katechismu katolické církve (2001, č. 2052-2061): 1. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh. Nebudeš mít jiného Boha mimo mne. 2. Nevezmeš jméno Boží nadarmo. 3. Pamatuj, abys světil sváteční dny. 4. Cti otce a matku. 5. Nezabiješ. 6. Nesesmilníš. 7. Nepokradeš. 8. Nepromluvíš křivého svědectví. 9. Nepožádáš manželky bližního svého. 10. Nepožádáš statku bližního svého.

Dle Rahnera a Vorgrimlera (1996, s. 125) je doporučenou četbou a základem pro vyučování víře Katechismus katolické církve. Katechismus je uceleným souhrnným výkladem učení katolické církve, její víry a morálky (Katechismus katolické církve, 2001, s. 17). Slouží jako příručka pro duchovní, učitele a katechety a zároveň je stručným průvodcem pro každého věřícího. Osvětluje tradici církve, živou víru a učení Písma svatého. Kniha katechismu je členěna do čtyř základních oddílů; jmenovitě Vyznání víry, Slavení křesťanského tajemství, Život v Kristu a Křesťanská modlitba. Jednotlivé texty jsou uspořádány formou otázek a odpovědí na ně, přičemž každá odpověď čerpá z bohatého pramene Písma svatého, tradice církevních otců a také z nauky církevních koncilů a magisteria. Katechismus si klade za cíl nejen prohloubit znalost víry katolíka, nýbrž i dopomoci ke zrání víry, k jejímu upevnění v životě a šíření živým svědectvím.

S katechismem úzce souvisí Písmo svaté, které je jedním ze zdrojů inspirace. Čtení Bible je pilířem víry každého křesťana a také poukazuje na uvědomělé prožívání křesťanského života. Písmo je jedna velká kniha, skládající se z několika částí; nazýváme

je také knihami. Bible vznikala přibližně tisíc let a její autoři byli vedeni inspirací Ducha svatého. Je rozdělena na Starý a Nový zákon.

Starý zákon vykresluje dobu před narozením Ježíše Krista; stvoření světa, prvotní hřích, židovskou historii a prorocké knihy připravující nás na událost narození Krista, průběh dějin budoucích, Boží zásahy v nich a konec světa.

Nový zákon na svého předchůdce odpovídá, potvrzuje prorocké výpovědi. Začíná čtyřmi evangelií, vyprávějícími o životě a Ježíšově poslání. Jsou připisována evangelistům Matoušovi, Markovi, Lukášovi a Janovi. Další knihy popisují podobu prvotní Církve, a jak se začalo křesťanství šířit do světa. Poslední knihou Nového zákona je Zjevení Janovo neboli Apokalypsa, nejvíce kontroverzní část Bible. Autorovi se dostalo Božího zjevení, týkající se konce světa. Poukazuje na neskutečné katastrofy a znamení, které budou předcházet druhému příchodu Krista, a připravuje čtenáře na události posledního soudu.

Výše popsany spis Zjevení je eschatologická²⁸ kniha, tedy křesťanský pohled na výklad o posledních věcech člověka. Zároveň tím poukazuje na lineární charakter dějin²⁹. Křesťané očekávají souhrn znamení a katastrof, jak líčí Kniha zjevení, druhý příchod Ježíše Krista, Mesiášovo vítězství nad zlem a tisícileté království jeho vlády, kdy bude Satan spoután; po uplynutí milénia bude Satan navždy svržen, nastane poslední soud a období nové země a nového nebe (Zj 20, 21). Během historie se role eschatologie v životě křesťanstva výrazně měnila. V současné době jsou eschatologické představy a křesťanská naděje na spásu poznamenány sekularismem, kdy je tajemství potlačováno a opomíjeno (Mezinárodní teologická komise, 2008, s. 19). Katolíci si mnohdy neuvědomují pravdy své víry o budoucnosti, propadají slabosti. Vzkříšení a parusie jsou zkreslovány na opakující se trvalý akt a proměňují se v nově pojatý individuální akt (Mezinárodní teologická komise, 2008, s. 38-41). Výpovědi Písma a nauka církve by však měly každého katolíka varovat a vyzvat ho k odpovědnosti za svůj pozemský život, který je přípravou na věčný život (Katechismus katolické církve, 2001, č. 1036).

²⁸ Z řeckého „eschatos“, což znamená poslední a „logos“, což znamená slovo či nauku. Eschatologie je tedy nauka o posledních věcech.

²⁹ Dějiny mají pevně daný počátek a konec a jsou řízeny Pánem Bohem.

2.5 Liturgický rok

Mimo „světský“ rok a obecně užívaný gregoriánský kalendář se v církevním prostředí setkáváme s pojmem liturgický rok. Křesťané jako církevní rok označují souhrn svátečních dní a určitých časových úseků seskupených do speciální struktury za období jednoho roku. O nové uspořádání a vnímání času v křesťanském duchu se zasloužil v 1. polovině 6. století duchovní Dionýsius Exiguus (Vavřínová, 2001, s. 14); události byly datovány buď před Kristem, nebo po Kristu³⁰. Pro výzkum náboženské gramotnosti je podstatné představit liturgický kalendář, který užívá římskokatolická církev.

Liturgický rok je souhrnem svátků, cyklicky se opakujících během jednoho roku. Je rozdělen do dvou částí; *temporál a sanktorál* (Vavřínová, 2001, s. 14). V římskokatolické církvi začíná církevní rok první adventní nedělí. Základní svátek pro křesťany je neděle a ve zmíněný den se pravidelně konají bohoslužby. Ostatní svátky jsou orientovány ve vztahu k velkým svátkům křesťanů – Vánocím, Velikonocím a Letnicím (Lemaitrová, Quinsonová, Sotová, 2002, s. 210). Církevní rok se dělí na dobu postní, adventní a jako poslední bylo přidáno období liturgického mezidobí. První dva bloky se dále dělí na období přípravné, hlavní a vyznívajících. Pro jednotlivé svátky jsou v církvi určeny i liturgické barvy³¹.

I když se v současné společnosti role a prožívání oslav svátků radikálně proměnila, církevní svátky nám slouží jako upomínka na události historie dějin spásy; ohlašují nám od Boha slíbené osvobození (Richter, 1996, s. 129-130). Nyní jednotlivé svátky slavené římskokatolickou církví představí Slovník křesťanské kultury (Lemaitrová, Quinsonová, Sotová, 2002, s. 210-212):

Advent představuje období čtyř týdnů očekávání narození Vykupitele. Začátkem adventu je čtvrtá neděle před svátkem Božího hodu a Štědrý den je vyvrcholením období.

Vánoce pro křesťany začínají půlnoční bohoslužbou a vrcholí nedělí po svátku Tří králů. Na Boží hod, 25. prosince, se koná velká bohoslužba. Po uplynutí slavení Vánoc začíná liturgické mezidobí.

³⁰ Rok nula je zlomovým v počítání letopočtu. Je datován podle narození Ježíše Krista.

³¹ Jmenovitě jsou to barvy bílá, červená, zelená, fialová a černá.

Půst označuje blok čtyřiceti dní před Velikonocemi, kdy bychom se měli věnovat pokání. Období zahajuje Popeleční středa a zakončuje Bílá sobota v pravé poledne, na konci Svatého týdne. Závěrem období jsou pašije, tedy připomínka zrady Jidáše, zajetí, soudu, ukřižování a pohřbu.

Velikonoce následují na sklonku soboty a jsou uvozeny celonoční bohoslužbou³². Při úsvitu se slaví Kristovo vzkříšení. Velikonoční Boží hod je také vrcholem církevního roku a jeho oslava náleží na neděli po uplynutí prvního jarního úplňku.

Čtyřicet dní po vzkříšení slavíme svátek Nanebevstoupení Páně; padesátý den Hod Boží svatodušní jako upomínku seslání Ducha svatého na apoštoly³³. Liturgický rok opět pokračuje liturgickým mezidobím až do následujícího období adventu.

K liturgickému kalendáři byl velmi brzy připojen i kalendář světců. Jelikož každá církevní tradice ctí jiné světce, není zmíněný kalendář univerzální. V římskokatolické církvi je většina svátků zasvěcena Panně Marii, evangelistům, apoštolům, mučedníkům neboli učitelům církve a zemským patronům³⁴. Adam (1998, s. 215-217) zdůrazňuje všeobecnost svatých v liturgickém kalendáři. Vybírání jsou nejen na základě zeměpisu, nýbrž i skrze různý původ a musí být univerzální, všem známí.

2.6 Náboženská gramotnost

Skrze požadavky na gramotného člověka a popis reálií křesťanství, s důrazem na reálie římskokatolické církve, jsme se dostali do bodu, kde budou stanoveny podmínky pro výzkum náboženské gramotnosti v cílové skupině dětí na druhém stupni základních škol.

Náboženskou gramotnost lze popsat jako soubor vědomostí a znalostí, týkajících se světové náboženské scény. Nábožensky gramotný jedinec je schopen rozlišit jednotlivé náboženské systémy a zařadit je do kontextu historie i současnosti. Má přehled o základním rozdělení světové náboženské scény. Chápe rozdíl ve vnímání pojmů církev a nové náboženské hnutí a dokáže objektivně posoudit rozdíly mezi nimi.

³² Též v církvi označována jako vigilie. Původ slova je v latinském „vigilia“ (bdění, hlídka). (Lemaitrová, Quinsonová, Sotová, 2002, s. 378)

³³ Svátek zvaný jako Letnice.

³⁴ V České republice mám na mysli např. svátek sv. Václava, který slavíme 28. září, či svátek věrozněstů ze Soluně, Cyrila a Metoděje, který připadá na 5. července.

Nábožensky gramotný žák druhého stupně církevní základní školy splňuje výše uvedené podmínky. Vzhledem k povinné výuce náboženství by měl mít znalost křesťanských reálií, především týkajících se římskokatolické církve. Dokáže definovat, v koho křesťané věří, jaké jsou jejich náboženské praktiky, jakou formou konají své obřady, jaké rituály jsou pro jejich víru specifické a dokáže vyjmenovat významné křesťanské svátky. Dokáže jmenovat alespoň jednoho světce, kterému je zasvěcen svátek v liturgickém kalendáři. Má přehled o struktuře Bible, jejím rozdělení a stručně dokáže shrnout její obsah. Významné milníky křesťanské historie zařadí do správného období. Zná základní knihy křesťanů, především zmíněné Písmo svaté a Katechismus katolické církve. Zná Desatero přikázání a dokáže je jmenovat. Dokáže jmenovat současného papeže a alespoň jednoho jeho předchůdce. Zároveň má nábožensky gramotný žák povědomí o církevní struktuře a hierarchii duchovních. Kdo je v čele katolické církve, kde je jeho sídlo a kdo jsou ostatní duchovní. Dokáže pojmenovat základní složky katolické víry a svátosti římskokatolické církve. Dokáže určit, co patří ke křesťanství a co je záležitostí jiného náboženství nebo hnutí.

Nábožensky gramotný žák dokáže zapojit při výuce náboženství všechny složky školní gramotnosti. Čtenářskou gramotnost aplikuje při práci s textem, kdy jej musí přečíst, pochopit obsah, analyzovat a podat vyučujícímu požadované odpovědi. Svůj názor představí buď ústně, či písemnou formou. Matematická gramotnost také hraje roli při práci s textem. Konkrétním příkladem je četba a práce s Písmem svatým, kde jsou číslovány jednotlivé kapitoly a verše a uváděny různé číselné údaje. Číslování kapitol a veršů je třeba přečíst a uvádět při doslovných citacích z Bible. Vyučující žáky odkazuje při výkladu na konkrétní kapitoly a verše. Číselné údaje představují buď věk nebo podávají informaci o počtu. Žák číslo analyzuje a dokáže si představit, co daná suma znamená nebo o kolik čeho se jedná, popřípadě o jak velkém časovém údaji konkrétní pasáž hovoří. Přírodovědná gramotnost je pro náboženskou výchovu spíše okrajová. Žák si na základě znalostí, získaných studiem přírodovědy a zeměpisu, dokáže lépe představit místa a konkrétní situace uvedené v Písmu. Aplikace finanční gramotnosti je pro nábožensky gramotného žáka nejméně podstatná. Znalosti a dovednosti finanční gramotnosti využije žák spíše v průřezovém tématu mediální výchovy, kde jsou projednávána témata klamavých reklam a nebezpečí nových náboženských hnutí, zaměřených na získávání financí od společenství.

ICT gramotnost nábožensky gramotný žák využije v rámci práce s elektronickými zdroji. V rámci náboženské výchovy se lze setkat s interaktivními tabulemi, Biblií v on-line podobě a formou instruktážních videí s náboženským obsahem.

Na základě výše uvedených tvrzení lze náboženskou gramotnost žáka druhého stupně základní školy shrnout jako soubor znalostí, týkajících se křesťanství a římskokatolické církve. Znalosti jsou v rozsahu osnov pro výuku římskokatolického náboženství na základních školách a vhodnou metodou ověřitelné. Nelze se věnovat výzkumu duchovního prožívání žáků nebo jejich víře. Církevní základní školy navštěvují děti z různých církví a děti bez vyznání. Míra duchovního života a prožívání víry jsou hodnoty, které nelze na základě školních znalostí měřit žádnou metodou. Kdybychom se chtěli zaměřit na výzkum prožívání víry u dětí na základní škole, museli bychom definovat náboženskou gramotnost úplně jiným směrem. Zároveň by bylo potřeba zjistit konfesní příslušnost u jednotlivých žáků a zaměřit se na jedno z uváděných vyznání. Vhodná metoda by byla snad případová studie a tím pádem bychom se odklonili ke kvalitativnímu výzkumu. Otázkou je, nakolik by byl takový výzkum korektní. Cílem této práce je však zkoumat náboženskou gramotnost dětí na druhém stupni základní školy z pohledu požadovaných znalostí a zjistit konkrétní výsledky u vybraných škol.

3. Výzkum náboženské gramotnosti

Třetí kapitola se věnuje popisu výzkumu, užití metodě a vyhodnocení nasbíraných dat. Při dotazování žáků se vycházelo z prvních dvou teoretických kapitol, kde byly nastíněny důležité pojmy a oblasti, týkající se cílové skupiny, požadované znalosti a dovednosti.

V této kapitole se dozvídáme o předmětu výzkumu a v první podkapitole stanovíme cíle. Druhá podkapitola zdůvodňuje užitou metodu sběru dat. Vzhledem k velkému počtu respondentů je nejvhodnější pracovat s dotazníkem (Gavora, 2000, s. 99). Pro účely výzkumu bylo osloveno sedm církevních základních škol, spadajících pod správu olomouckého arcibiskupství. Šest z nich potvrdilo svou účast. Jmenovitě se jedná o školy v Olomouci, Zlíně, Kroměříži, Valašském Meziříčí, Uherském Brodu a v Prostějově. Účast odřekla škola ve Veselí nad Moravou. Vzhledem k nízkému počtu respondentů byl z výzkumu vyřazen Prostějov. Získané a vyhodnocené výsledky budou interpretovány ve třetí podkapitole.

3.1 Předmět a cíl výzkumu

Před zahájením vlastního výzkumu si musíme stanovit předmět a cíl zkoumání. V roli zkoumaného předmětu vystupují děti na církevních základních školách, konkrétně druhý stupeň. Oslovila jsem instituce spadající pod správu Olomouckého arcibiskupství a z celkem 7 škol přislíbilo účast 6 škol. Na každou školu byl emailem zaslán průvodní dopis se vzorovým dotazníkem (viz Příloha 1 a Příloha 2).

Po stanovení předmětu vytyčíme cíle výzkumu. Výzkum se zaměřuje na druhý stupeň církevních základních škol a konkrétně na povinnou výuku předmětu náboženství či křesťanská výchova. Uvedené instituce mají povinný předmět zaveden v rámcovém i školním vzdělávacím programu a měly by splňovat požadavky popsané ve zmíněných dokumentech. Zároveň s osnovami by měli učitelé daného předmětu pracovat i s klíčovými kompetencemi a průřezovými tématy. V rámci výzkumu jsou rozlišovány i počty žáků, kteří navštěvují pouze povinný předmět náboženství a kteří navštěvují povinný předmět

náboženství a římskokatolické náboženství v rámci své farnosti. Přesné počty žáků jsou uvedeny u jednotlivých škol v praktické části této práce. Výzkum se zaměří na zjištění skutečných znalostí a dovedností žáků v oblasti náboženské výchovy. S pomocí vhodné metody bude měřena úroveň znalostí reálií římskokatolické církve. Metoda výzkumu bude stanovena v následující podkapitole. Cílem výzkumu je zjistit, jakých hodnot dosahuje náboženská gramotnost na jednotlivých školách. Druhá otázka se týká rozdílu mezi naměřenými hodnotami; zda hovoříme o statisticky nevýznamné shodě či statisticky významné shodě mezi výsledky dětí.

3.2 Metoda výzkumu a sběru dat

Data pro výzkum náboženské gramotnosti byla získána s pomocí tištěných dotazníků. Pro účel výzkumu bylo osloveno celkem 509 respondentů druhého stupně z pěti církevních základních škol. Celkem se vrátilo 445 vyplněných dotazníků. Níže je uveden procentuální výpočet úspěšnosti vrácených dotazníků:

$$100 \% = 509$$

$$1 \% = 5,09$$

$$X \% = 445$$

$$X = 445 : 5,09$$

$$X = 87,42 \%$$

Dotazník obsahuje celkem 30 otázek, přičemž 24 z celkového počtu je uzavřených s možností volby odpovědi a 6 otevřených. Jednotlivé otázky jsou koncipovány dle osnov pro výuku náboženství na základních školách a přizpůsobeny pro široké spektrum respondentů.

Gavora (2000, s. 99-109) popisuje dotazník jako *způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí*. Zároveň se jedná o nejvíce využívanou metodu výzkumníků a ekonomický nástroj, šetřící čas. Dotazníky jsou hojně využívány při získávání rozsáhlého počtu dat od velkých skupin respondentů. Sestavujeme-li dotazník, musíme

pečlivě zvážit pro jakou cílovou skupinu je určen a jakým způsobem budeme data získávat. Máme na výběr mezi otázkami uzavřenými, polouzavřenými a otevřenými. Vzhledem k cílové skupině výzkumu náboženské gramotnosti, tedy dětem na církevních základních školách, byly zvoleny otázky uzavřené.

Chráska (2016, s. 158-176) vysvětluje dotazník v ryze pedagogickém pojetí a rozlišuje mezi realitou skutečnou a jak by měla realita vypadat, poukazuje na rozdíly mezi nimi a potenci zaujatosti respondentů. Odkazuje na podmíněnou platnost dat a dovednost obezřetné interpretace, abychom zabránili přenosu subjektivních soudů do výzkumu. Dotazník musí mít jasně formulovaný cíl, formu požadovaných odpovědí a obsah zkoumaných položek. Vzhledem k věku respondentů a etice výzkumníka jsou dotazníky vyplňovány anonymně. Žák uvádí pouze základní školu a třídu, kterou navštěvuje. Tyto údaje uvádí, protože jsou vyžadovány pro vyhodnocení.

Punch (2008, s. s. 41-64) se ve výkladu teorie dotazníku shoduje s výše citovaným Gavorou. Pozornost však věnuje skladbě a původu dotazníku. Zdůrazňuje nutnost uspořádání otázek do logických celků, protože nesprávně sestavený dotazník přispívá k nepochopení ze strany respondentů a zvyšuje pravděpodobnost zkreslení výsledků. Významnou roli hraje původ dotazníku. Na poli výzkumů se můžeme setkat se třemi možnostmi; dotazník byl sestaven výzkumníkem na základě vlastního pozorování, autor výzkumu použil již existující dotazník nebo se inspiroval vytvořeným dotazníkem a do otázek promítl vlastní cíle.

Dotazník sestavený pro účel výzkumu náboženské gramotnosti byl sestaven autorkou bakalářské práce a náměty pro otázky byly čerpány z osnov výuky náboženství na základních školách, Písma svatého a Katechismu katolické církve.

3.3 Popisná statistika

V předchozích dvou podkapitolách jsme si zvolili předmět, cíl, metodu výzkumu a jakým způsobem budou potřebná data sesbírána. Každá církevní základní škola, která potvrdila svou účast ve výzkumu, byla navštívena osobně s příslušným počtem natištěných dotazníků. Ihned po vyplnění byly dotazníky odeslány poštou autorce bakalářské práce a postupně vyhodnoceny.

S přihlédnutím k počtu otázek a zvolené metodě byl v každém dotazníku sečten počet správných odpovědí. Zmíněné součty byly zaznamenávány do programu Excel (viz Příloha č. 3) a v následujících podkapitolách pro větší přehled zpracovány do grafů.

Jednotlivé výsledky tříd byly sečteny a byl vypočítán aritmetický průměr u každé třídy. Dosažený aritmetický průměr má informativní charakter. Poskytuje představu o průměrném počtu dosažených bodů na vybraných školách. Otevřené otázky, respektive žáky uvedené odpovědi, budou rozkódovány v krátkém komentáři u příslušné školy. Důvodem pro zařazení otevřených otázek do dotazníku byla možnost vyjádření žáka k tématu svými slovy a zapojení jeho širších znalostí.

V poslední podkapitole budou s pomocí Kendallova koeficientu shody vyhodnoceny vybrané otázky z dotazníku a výpočtem příslušného koeficientu se budeme snažit dokázat míru těsnosti mezi naměřenými výsledky. Následně bude testovým kritériem chí-kvadrát ověřeno, zda je mezi hodnoceními jednotlivých církevních základních škol statisticky významná shoda či není.

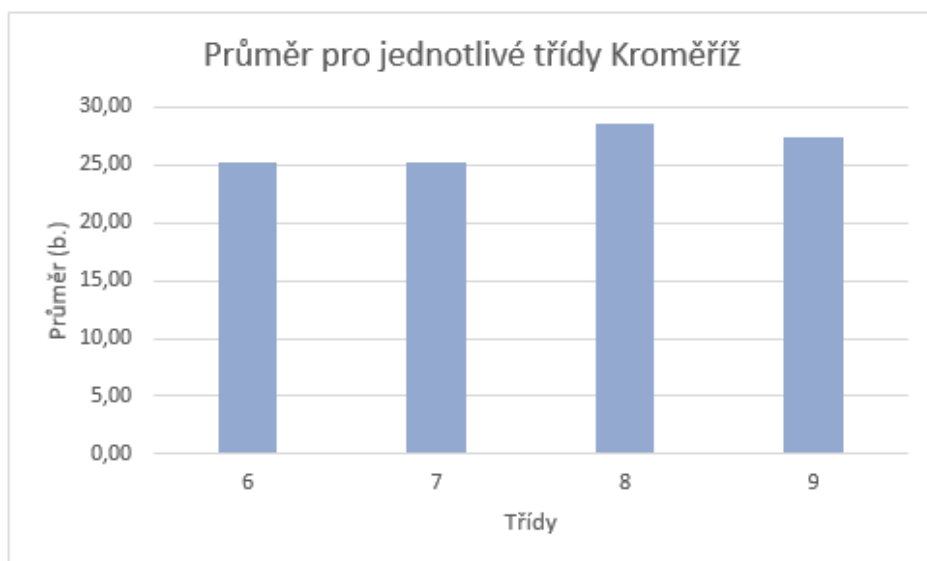
3.3.1 Církevní základní škola Kroměříž

První církevní základní školou, která potvrdila účast ve výzkumu, je Církevní základní škola v Kroměříži, nacházející se na Velkém náměstí 49/43, 767 01 Kroměříž. Z druhého stupně se zúčastnilo výzkumu celkem 104 respondentů – 82 respondentů navštěvuje pouze povinnou výuku náboženství a 28 respondentů navštěvuje povinnou výuku náboženství a dochází na římskokatolické náboženství v rámci farnosti.

Výsledky, kterých dosáhli žáci v Kroměříži, uvádím níže v tabulce a v grafu.

Třída	6	7	8	9
Průměr	25,16	25,27	28,52	27,36

Tabulka č. 1: Výsledky žáků jednotlivých tříd v Kroměříži
Zdroj: vlastní

Graf č. 1: Průměr jednotlivých tříd, Kroměříž
Zdroj: vlastní

Pro úplnost uvádím odpovědi žáků v otevřených otázkách.

Otázka č. 7 zněla: „Křesťani se schází v (doplňte). Zde kněz slouží (doplňte). V uvedené otázce se ve většině dotazníků objevovaly pojmy „kostel“, „mše“. Ve třech dotaznicích se objevil termín „kázání“ a v jednom „sbor“.

Otázka č. 12 zněla: „Znáš nějakého jiného papeže, než současného?“ U této otázky většina dotazovaných uvedla „Jan Pavel II“. Jeden respondent uvedl „Řehoř“.

Otázka č. 15 zněla: „Jaké znáš křesťanské svátky?“ U respondentů převažovaly pojmy „Vánoce“, „Velikonoce“. Patnáct respondentů uvedlo odpověď „Letnice“. Jeden respondent uvedl „Tři králové“.

Otázka č. 21 zněla: „Jaké tři dary přinesli mudrcové Ježíši Kristu, když se narodil?“ V odpovědích uvedla polovina respondentů tři pojmy „zlato“, „kadidlo“ a „myrha“. Ostatní uváděli jeden nebo dva zmíněné dary a pět respondentů odpovědělo neurčitě „potřebné věci“.

Otázka č. 26 zněla: „Dokázal/a bys jmenovat nějakou biblickou postavu?“ Na zmíněnou otázku odpovědělo nejméně respondentů. Vyskytovala se jména „Pavel“, „Abrahám“, „Jákoab“, „Adam“, „Eva“, „Eliáš“, „David“, „Šalamoun“, „Marie Magdaléna“, „Panenka Marie“, „Petr“, „Matouš“, „Lukáš“, „Jan“, „Marek“, „Lot“ a „Daniel“.

Otázka č. 28 zněla: „Bůh stvořil dva lidi; muži dal jméno (doplňte) a ženě dal jméno (doplňte).“ Na odpovědích se shodli všichni respondenti a doplnili jména „Adam“ a „Eva“.

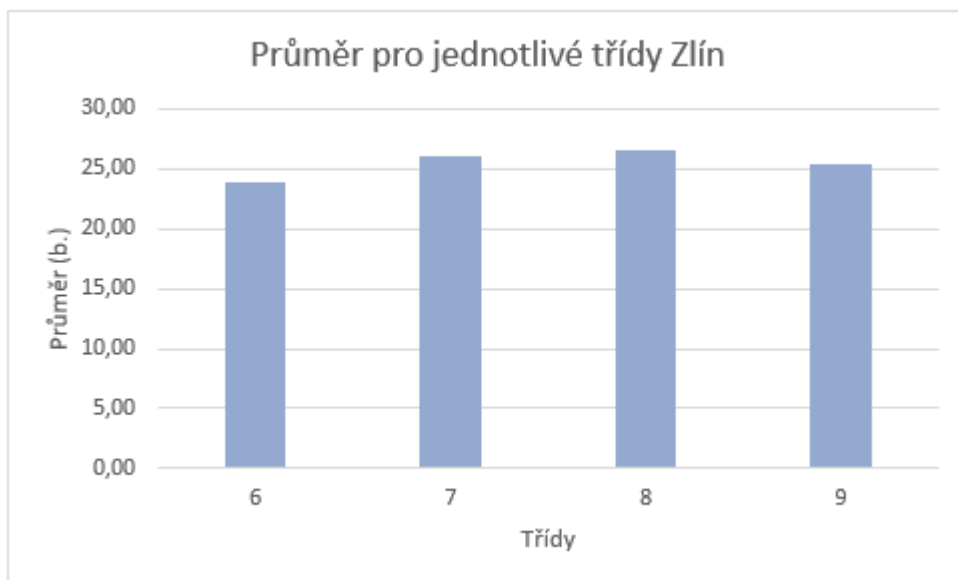
3.3.2 Církevní základní škola a mateřská škola Zlín

Druhou církevní základní školou, která potvrdila účast ve výzkumu, je Církevní základní škola a mateřská škola, sídlící na ul. Česká 4787, 760 05 Zlín. Z druhého stupně se výzkumu zúčastnilo celkem 103 respondentů – 75 respondentů navštěvuje pouze povinný předmět náboženství a 28 respondentů navštěvuje povinný předmět náboženství i římskokatolické náboženství ve farnosti.

Výsledky, kterých dosáhli žáci ve Zlíně, uvádím níže v tabulce a grafu.

Třída	6	7	8	9
Průměr	23,83	26	26,63	25,44

Tabulka č. 2: Výsledky žáků jednotlivých tříd ve Zlíně
Zdroj: vlastní

Graf č. 2: Průměr jednotlivých tříd, Zlín
Zdroj: vlastní

Otevřené otázky se u zlínských respondentů kódovaly obtížněji vzhledem k vyššímu počtu pojmů a jejich pestrosti.

V otázce č. 7 se objevovaly pojmy „kostel“, „katedrála“, „chrám“, „sbor“, „společenství“, „kaple“, „mše“, „eucharistie“, „svátost“, „kázání“ a jeden respondent uvedl pojem „liturgie“ a jeden respondent uvedl pojem „přijímání“.

V otázce č. 12 uvedli respondenti jména „Jan Pavel I“, „Jan Pavel II“, „Řehoř“, „Alexandr“, „Lev“, „Jan“, „Benedikt“, „Urban“, „Svatý Petr“, „Kliment“.

V otázce č. 15 uváděli nejčastěji „Velikonoce“, „Vánoce“, „Tři králové“ a sedm respondentů uvedlo „svátek Letnic“.

V otázce č. 21 uvedla většina respondentů „zlato“, „kadidlo“, „myrha“, „jídlo“, „látka“, „kůže“, „zvíře“, „drahokamy“.

V otázce č. 26 se objevovala jména „Abrahám“, „Jákos“, „Eliáš“, „David“, „Herodes“, „Máří Magdalská“, „Maria“, „Petr“, „Matouš“, „Panna Marie“, „Jidáš“, „Ježíš“, „Lukáš“, „Abraham“, „Jan“, „Jakub“, „Marek“, „Petr“, „Růt“, „Ježíš Kristus“ a „Lazar“.

V otázce č. 28 odpověděli všichni zúčastnění shodně jmény „Adam“ a „Eva“.

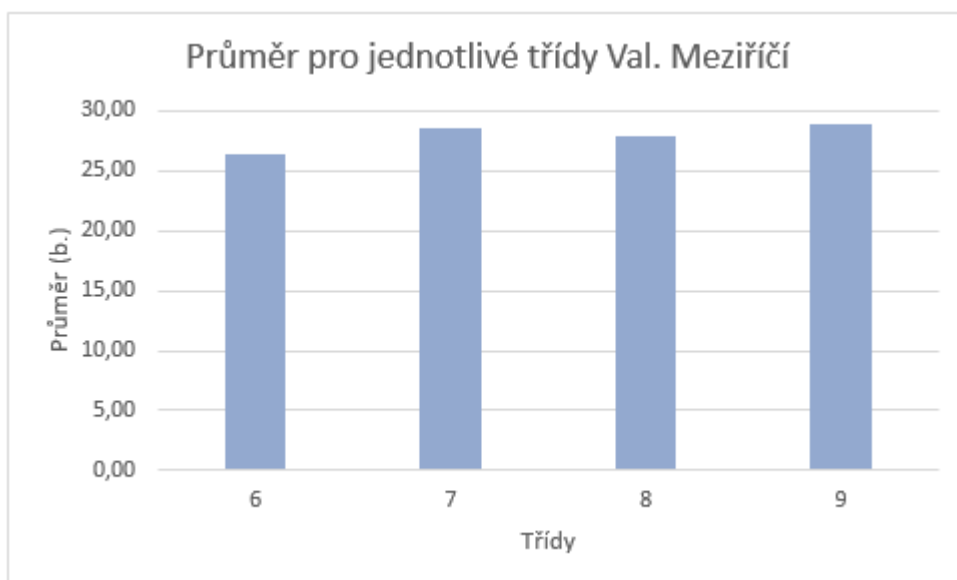
3.3.3 Základní škola Salvator ve Valašském Meziříčí

V pořadí třetí církevní základní škola, účastníci se výzkumu, je Základní škola Salvator, sídlící na ul. Králova 380, 757 01 Valašské Meziříčí. Z druhého stupně se výzkumu zúčastnilo celkem 75 respondentů – 12 respondentů navštěvuje pouze povinný předmět náboženství a 63 respondentů navštěvuje povinný předmět náboženství i římskokatolické náboženství v rámci farnosti

Výsledky, kterých dosáhli žáci ve Valašském Meziříčí, uvádím níže v tabulce a grafu.

Třída	6	7	8	9
Průměr	26,31	28,55	27,95	28,85

Tabulka č. 3: Výsledky žáků jednotlivých tříd ve Val. Meziříčí
Zdroj: vlastní

Graf č. 3: Průměr jednotlivých tříd, Val. Meziříčí
Zdroj: vlastní

Žáci z Valašského Meziříčí měli v odpovědích na otevřené otázky výraznou shodu.

V otázce č. 7 se objevovaly pojmy „mše“, „mše svatá“, „kostel“, „kaple“.

V otázce č. 12 uváděli jména „Jan Pavel II“, „Benedikt“, „Jan Pavel I“, „papež Pio“ a „Řehoř“.

V otázce č. 15 uváděli „Velikonoce“, „Vánoce“, „Tři Králové“, „Letnice“, „Mikuláš“, „Boží hod“.

V otázce č. 21 odpovědělo celkem 72 žáků „zlato“, „myrha“, „kadidlo“. Tři dotazníky odpověď neuvedly vůbec.

V otázce č. 26 jmenovali „Ježíš“, „Ježíš Kristus“, „Maria“, „Abrahám“, „Jákob“, „apoštolové“, „Jidáš“, „Pilát“, „svatý Pavel“, „svatý Petr“, „Izák“.

V otázce č. 28 odpověděli všichni respondenti jmény „Adam“, „Eva“.

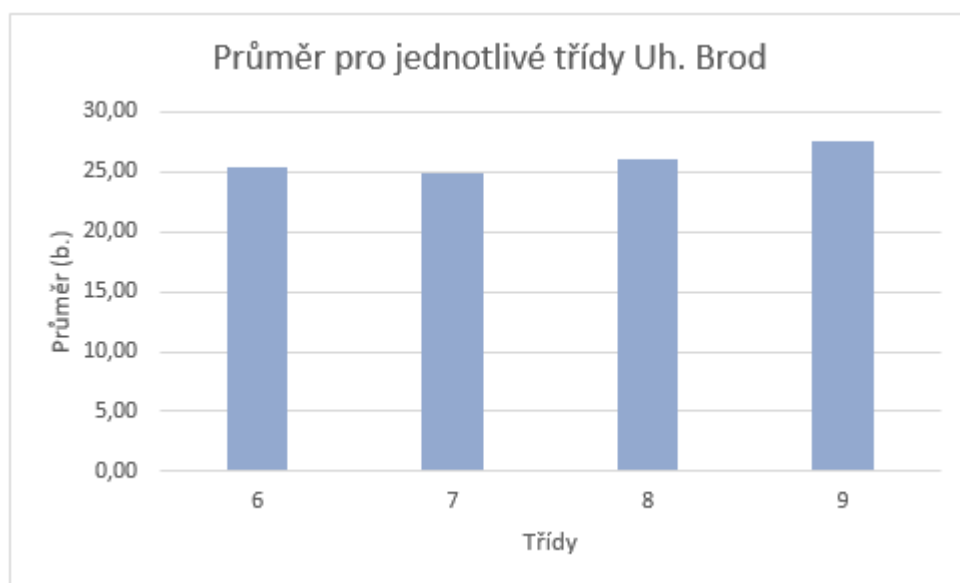
3.3.4 Katolická základní škola v Uherském Brodě

Čtvrtá církevní základní škola, která potvrdila svou účast ve výzkumu, je Katolická základní škola, sídlící na ul. Jirchářská 823, 688 01 Uherský Brod. Z druhého stupně se výzkumu zúčastnilo celkem 64 respondentů – 39 respondentů navštěvuje pouze povinný předmět náboženství a 25 respondentů navštěvuje povinný předmět náboženství i římskokatolické náboženství ve farnosti.

Výsledky, kterých dosáhli žáci z Uherského Brodu, uvádím níže v tabulce a grafu.

Třída	6	7	8	9
Průměr	25,46	24,82	26,05	27,57

Tabulka č. 4: Výsledky žáků jednotlivých tříd v Uh. Brodě
Zdroj: vlastní

Graf č. 4: Průměr jednotlivých tříd, Uh. Brod
Zdroj: vlastní

Otevřené otázky žáků z Brodu byly vzhledem k ostatním zkoumaným školám ponechány bez odpovědi nejčastěji.

V otázce č. 7 žáci odpovídali „kostel“, „chrám“, „svatá mše“, „obřad“.

Otázka č. 12 čítala jména „Benedikt“ a „Jan Pavel II“.

Otázka č. 15 uváděla „Vánoční svátky“, „Velikonoce“, „Mikuláš“ a jeden z respondentů uvedl všechny dny velikonočních svátků.

Otázka č. 21 obsahovala odpovědi „myrta“, „myrha“, „kadidlo“, „cennosti“, „zlato“. Většina respondentů neuvedla všechny tři požadované prvky, avšak uznány byly i neúplné a pravdivé odpovědi.

Otázka č. 26 nabídla jména „Ježíš“, „apoštolové“, „Petr“, „Jidáš“ a „Elijáš“.

V otázce č. 28 uvedlo 60 dětí jména „Adam“ a „Eva“; čtyři dotazníky odpověď neobsahovaly.

3.3.5 Církevní základní škola sv. Voršily Olomouc

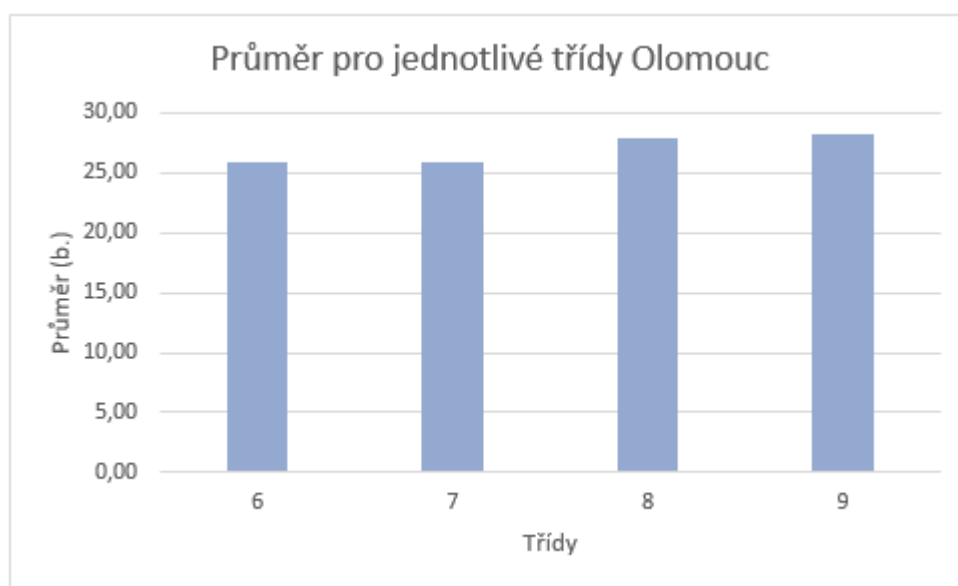
Poslední církevní základní škola, která se rozhodla výzkumu zúčastnit, je Církevní základní škola sv. Voršily, sídlící na ul. Aksamitova 707/6, 779 00 Olomouc. Z druhého stupně se výzkumu zúčastnilo celkem 99 respondentů – 71 respondentů navštěvuje pouze povinný předmět náboženství a 28 respondentů navštěvuje povinný předmět náboženství i římskokatolické náboženství v rámci farnosti.

Výsledky, kterých dosáhli olomoučtí žáci, uvádím níže v tabulce a v grafu.

Třída	6	7	8	9
Průměr	25,86	25,93	27,92	28,16

Tabulka č. 5: Výsledky žáků jednotlivých tříd v Olomouci

Zdroj: vlastní

Graf č. 5: Průměr jednotlivých tříd, Olomouc

Zdroj: vlastní

V otevřených otázkách se nejvíce blížili olomoučtí žáci výčtu kódů ze Zlína.

V otázce č. 7 uváděli „kostely“, „svaté budovy“, „chrámy“, „katedrály“, „kapličky“, „svatá mše“, „mše“, „svátosti“, „přijímání“, „bohuslužba“, „kázání“, „svaté slovo“.

V otázce č. 12 odpovědělo 72 respondentů „Jan Pavel II“. Objevovalo se i jméno „Benedikt“.

V otázce č. 15 uváděli ve výčtu „svátek Velikonoční“, „Letnice“, „Velikonoce“, „Vánoce“, „Boží Hod“, „svátek Tři králie“, „Štědrý den“. Jeden z respondentů uvedl, že „slavíme i svátky různých svatých osob“.

V otázce č. 21 uvedli respondenti „kadidlo“, „zlato“ a menšina doplnila třetí dar, „myrha“.

Na otázku č. 26 odpovědělo pouze 45 respondentů – uváděli jména „Ježíš Kristus“, „Ježíš“, „Mária z Magdaly“, „apoštol“, „apoštolové“, „Abrahám“, „Šalamoun“.

Na otázku č. 28 odpověděli všichni respondenti shodnými jmény „Eva“ a „Adam“.

3.3.6 Kendallův koeficient shody

Výše jsme si znázornili výsledky jednotlivých církevních základních škol, které se účastnily výzkumu. Po sečtení aritmetických průměrů jednotlivých tříd na vybraných školách byly vypočítány průměrné bodové výsledky každé školy jako celku. Církevní základní školy se umístily v následujícím pořadí:

- Základní škola Salvator ve Valašském Meziříčí - ø 28 bodů
- Církevní základní škola sv. Voršily Olomouc – ø 27 bodů
- Církevní základní škola Kroměříž – ø 27 bodů
- Katolická základní škola v Uherském Brodě – ø 26 bodů
- Církevní základní škola a mateřská škola Zlín – ø 25 bodů

Nyní z dotazníku vybereme 12 otázek, které souvisí s tematickými okruhy osnov a jednotlivé počty správných odpovědí na každé škole shrneme do tabulky. Na základě shromážděných hodnot bude vypočítán Kendallův koeficient shody, abychom mohli posoudit míru těsnosti mezi naměřenými výsledky jednotlivých škol.

Chráska (2016, s. 101-102) popisuje Kendallův koeficient shody jako test, s jehož pomocí zjišťujeme stupeň závislosti mezi jevy při měření ordinálních neboli pořadových dat. Zmíněný koeficient je vhodný, potřebujeme-li mezi sebou porovnat více než dvě pořadí a zjistit těsnost jejich vztahu. Kendallův koeficient shody může nabývat hodnot v rozmezí 0 až +1. Čím je vypočítaná hodnota vyšší, tím je těsnější vztah mezi srovnávanými daty. Tedy jak velká je shoda mezi jednotlivými pořadími.

Pro ověření vypočítaného Kendallova koeficientu shody lze použít testové kritérium χ^2 – kvadrát. V první řadě potřebujeme stanovit nulovou a alternativní hypotézu. Vypočtené testové kritérium srovnáme s kritickou hodnotou pro stanovené stupně volnosti. Bude-li vypočítaná hodnota menší než tabelovaná kritická hodnota, přijímáme nulovou hypotézu. Bude-li vypočítaná hodnota větší než tabelovaná kritická hodnota, odmítneme nulovou hypotézu a přijmeme alternativní hypotézu. (Chráska, 2016, s. 102).

3.3.6.1 Statistické zpracování dat a diskuse

Nejprve uspořádáme do tabulky otázky a k nim do příslušných sloupců doplníme hodnoty, získané vyhodnocením dotazníků.

Otázka	Hodnocení žáků					Součet pořadí X	X ²
	Zlín	Kroměříž	Uh. Brod	Val. Meziříčí	Olomouc		
3. Co není křesťanství?	100	91	57	73	92	413	170569
4. Základní křesťanská kniha je:	101	98	63	72	96	430	184900
6. Mezi křesťanské svátky nepatří:	98	101	54	73	95	421	177241
9. Mezi křesťanské svátosti patří:	103	102	64	75	99	443	196249
14. Ježíš Kristus se narodil ve městě:	100	98	61	74	96	429	184041
19. Dne 28. září slavíme svátek svatého:	98	101	59	69	97	424	179776
20. Nejsvětější Trojici představují Otec, Syn a:	99	104	61	75	98	437	190969
22. Ježíš Kristus byl vzkříšen:	94	99	58	74	98	423	178929
24. Ježíše Krista zradil:	96	97	53	73	91	410	168100
25. Kolik je v Bibli evangelií?	96	92	59	75	95	417	173889
27. Život křesťana se řídí dodržováním:	99	100	62	72	93	426	181476
29. Bible se dělí na:	92	87	51	72	90	392	153664
						Σ 5065	2139803

Tabulka č. 6: Výpočet Kendallova koeficientu shody
Zdroj: vlastní

Vypočítané hodnoty x a x^2 dosadíme spolu s ostatními hodnotami do vzorce:

$$W = \frac{\sum X^2 - \frac{(\sum X)^2}{n}}{\frac{1}{12} k^2 * (n^3 - n)} = \frac{2139803 - \frac{(5065)^2}{12}}{\frac{1}{12} * 5^2 * (12^3 - 12)} = \frac{1950,917}{3575} = 0,546$$

Vypočítali jsme, že hodnota Kendallova koeficientu shody je 0,546. Naměřená hodnota znamená, že mezi srovnávanými výsledky žáků je střední míra shody. Nyní s pomocí testového kritéria chí – kvadrát ověříme, zda se jedná o statisticky významnou shodu nebo ne. V první řadě musíme stanovit hypotézu, kterou potřebujeme ověřit. Nulová hypotéza zní, že vypočítaný Kendallův koeficient nevypovídá o shodě mezi výsledky jednotlivých škol. Alternativní hypotéza zní, že vypočítaný Kendallův koeficient vypovídá o shodě mezi srovnávanými pořadími.

Vypočítanou hodnotu Kendallova koeficientu dosadíme do vzorce pro výpočet testového kritéria chí – kvadrát spolu s ostatními hodnotami:

$$\chi^2 = W * k * (n - 1) = 0,546 * 5 * (12 - 1) = 30,014$$

Vypočítali jsme hodnotu 30,014. Pro hladinu významnosti $\alpha = 0,05$ uvádí Chráska (2016, s. 234) kritickou hodnotu $\chi^2_{0,05}(11) = 19,675$. Srovnáme-li vypočítanou hodnotu s tabelovanou kritickou hodnotou, vychází nám, že naše testové kritérium je vyšší než kritická hodnota. Odmítáme tedy nulovou hypotézu a přijímáme alternativní hypotézu. Vypočítaný Kendallův koeficient vypovídá o statisticky významné střední míře shody mezi srovnávanými pořadími.

k	5
n	12
W	0,546
chí kvadrát	30,014
hlad. významnosti	0,05
krit. hodnota pro 0,05	19,675

Tabulka č. 7: Shrnutí vypočítaných hodnot
Zdroj: vlastní

Na základě výše uvedeného postupu byla přijata alternativní hypotéza. Výzkum náboženské gramotnosti poukázal na fakt, že jednotlivé školy dosáhly statisticky významné míry shody v bodovém hodnocení. Náboženská gramotnost žáků druhého stupně církevních základních škol, spadajících pod olomoucké arcibiskupství, dosahuje střední míry shody a je statisticky významná.

Závěr

V bakalářské práci byl vytyčen cíl na základě vymezení pojmu náboženská gramotnost změřit úroveň zmíněné gramotnosti v církevních základních školách v olomoucké arcidiecézi. V teoretické části práce byl s pomocí odborné literatury vysvětlen pojem gramotnost, její úrovně a typy, a stanovena gramotnost průměrného žáka základní školy. V návaznosti na zmíněné téma byla uvedena do kontextu funkční gramotnost a kulturní gramotnost, které jsou nedílnou součástí gramotnosti jako celku. Následně byla vylíčena současná náboženská scéna a přiblížena legislativa, týkající se církvi a církevních společenství.

Ve druhé kapitole navazoval úvod do křesťanských reálií s popisem křesťanství a přehledem církvi, liturgického roku a církevního školství, které představuje základní stavební kámen výzkumu. Podkapitola o církevním školství byla především zaměřena na církevní základní školy s povinnou výukou náboženství. Cílem teoretické části práce byla snaha o vymezení gramotnosti dítěte na základní škole, popsání jeho předpokládaných dovedností a znalostí a uvedení do kontextu křesťanské výchovy, aby mohla být aplikována vhodná výzkumná metoda a dosaženo co nejpřesnějších výsledků.

Praktická část práce se věnovala vysvětlení výzkumných metod, cílům výzkumu a otázkám, na které se bude v závěrečné části práce odpovídat. V jednotlivých podkapitolách byly představeny výsledky vybraných škol a vyhodnoceno pořadí průměrného počtu bodů.

V závěru práce byly výsledky škol srovnány s pomocí Kendallova koeficientu shody a byl vyvozen závěr, že mezi výsledky jednotlivých škol je statisticky významná střední shoda.

Jednotlivé instituce obdržely zpětnou vazbu ve formě vyhodnocených dotazníků, stručného komentáře k výsledkům, a především poděkování za účast ve výzkumu. S výsledky mohou nadále pracovat ředitelé a ředitelky v rámci zlepšení či zpestření kvality výuky předmětu náboženství na své škole.

Literatura

ADAM, A., 1998. *Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe.* Praha: Vyšehrad. Vyd. 1. 328 s. ISBN 80-7021-269-1

ALTRICHTER, M., 2014. *Vyprávění o Desateru.* Olomouc: Refugium. Vyd. 1. 98 s. ISBN 978-80-7412-153-1

AMBROS, P., KAWECKI, W. A KOL., 2006. *Křesťanství a kultura II. Vědecká konference pořádaná katedrou pastorální a spirituální teologie CMTF v Olomouci dne 25. 10. 2006.* Olomouc: Refugium. Vyd. 1. 109 s. ISBN 80-86715-67-1

ANON., 2002. *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad.* Praha: Česká biblická společnost. Vyd. 9.

ANON., 2001. *Katechismus katolické církve.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. Vyd. 2. 793 s. ISBN 80-7192-488-1

BLAŽEK, R., PŘÍHODOVÁ, S., 2015. *Mezinárodní šetření PISA 2015. Národní zpráva. Přírodovědná gramotnost.* Praha: Česká školní inspekce. Vyd. 2. 52 s. ISBN 978-80-88087-08-3.
Dostupné z: <http://www.csicr.cz/html/PISA2015/html5/index.html?&locale=CSY&pn=53>

COWAN, D. E., BROMLEY, D. G., 2013. *Sekty a nová náboženství.* Praha: Grada. Vyd. 1. 224 s. ISBN 978-80-247-3163-6

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2014. *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu.* Praha: ČSÚ. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014.pdf/c533e33c-79c4-4a16-8494-c45e41e5da18?version=1.0>

ENCYCLOPEDIA BRITANICA INC., 2010. *Islám. Náboženství, historie a budoucnost*. Brno: Jota. Vyd. 1. 380 s. ISBN 978-80-7217-628-1

GAVORA, P., 2003. *Gramotnosť. Vývin a možnosti jej didaktického usmerňovania*. Vyd. 1. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 160 s. ISBN 80-223-1869-8

GAVORA, P., 2000. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido. 207 s. ISBN 80-85931-79-6

HANESOVÁ, D., 2005. *Náboženská výchova v školách*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzita Mateja Bela. Vyd. 2. 212 s. ISBN 80-8083-121-1

HEJSEK, L., 2015. *Rozvoj čtenářské gramotnosti v procesu základního vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Vyd. 1. 189 s. ISBN 978-80-244-4535-9

HORÁK, Z., 2011. *Círky a české školství: právní zajištění působení církví a náboženských společností ve školství na území českých zemí od roku 1918 do současnosti*. Praha: Grada. Vyd. 1. 264 s. ISBN 978-80-247-3623-5

CHRÁSKA, M., 2016. *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada. Vyd. 2. 254 s. ISBN 978-80-247-5326-3

JANDOUREK, J., 2001. *Sociologický slovník*. Praha: Portál. Vyd. 1. 288 s. ISBN 80-7178-535-0

JANDOUREK, J., 2012. *Slovník sociologických pojmů. 610 hesel*. Praha: Grada. Vyd. 1. 264 s. ISBN 978-80-247-3679-2

JANKŮ, T., LINHARTOVÁ, L., TOPINKA, D., ZADINA, J., 2014. *Muslimové imigranti v České republice. Etablování na veřejnosti*. [online] [cit. 2016-08-04] Dostupné z: <http://wwwz.tf.jcu.cz/~klapetek/jankuz.pdf>

KATECHETICKÁ SEKCE ČESKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE, 2009. *Křesťanská iniciace*. České Budějovice: Tomáš Halama. Vyd. 1. 119 s. ISBN 978-80-87082-10-2

KOŠEK BARTOŠOVÁ, I., 2014. *Elementární gramotnost a písmo Comenia Script*. Hradec Králové: Gaudeamus. Vyd. 1. 177 s. ISBN 978-80-7435-494-6

LAWLESS, R., 1996. *Co je to kultura*. Olomouc: Votobia. 182 s. ISBN 80-7198-106-0

LEMAITROVÁ, N., QUINSONOVÁ, M. T., SOTOVÁ, V., 2002. *Slovník křesťanské kultury*. Praha: Garamond. Vyd. 1. 448 s. ISBN 80-86379-41-8

Lumen Gentium. 1964. [online] La Santa Sede, 2016 [cit. 2016-09-08] Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_cs.html

MATOUŠEK, O., 2003. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál. Vyd. 1. 288 s. ISBN 80-7178-549-0

MEZINÁRODNÍ TEOLOGICKÁ KOMISE, 2008. *O některých aktuálních otázkách eschatologie*. Olomouc: Refugium. Vyd. 1. 103 s. ISBN 978-80-7412-004-6

Ministerstvo kultury, 2016. *Rejstřík církví a náboženských společností*. [online] Ministerstvo kultury 2002-2016 [cit. 2016-08-04]. Dostupné z: http://www3.mkcr.cz/cns_internet/

MUCHOVÁ, L., MUROŇOVÁ, E., 2004. *Osnovy k výuce náboženské výchovy římskokatolické církve v 1. – 9. ročníku základní školy*. Praha: Sekretariát České biskupské konference. 168 s. ISBN neuvedeno. Dostupné z: <http://kpc.doo.cz/wp-content/uploads/2011/06/Osnovykvycucenabozenskevychovy.pdf>

Národní strategie finančního vzdělávání. Aktualizované znění. Praha: Ministerstvo financí České republiky. [online]. [cit. 2016-08-02]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbar/mfcr/Narodni_Strategie_financniho_vzdelavani_MFCR2010.pdf

NEWMAN, J., SIVAN, G., 1992. *Judaismus od A do Z. Slovník pojmů a termínů*. Praha: Sefer. Vyd. 1. 285 s. ISBN 80-900895-3-4

O'DEA, T., 1966. *The sociology of religion*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall. 120 s. ISBN neuvedeno

Pedagogické centrum Ústí nad Labem, 2008. *Od klíčových kompetencí učitele ke klíčovým kompetencím žáka. Metodika rozvíjení klíčových kompetencí, průřezová témata, diagnostika*. Ústí nad Labem: Most. Vyd. 1. 160 s. ISBN 978-80-7414-004-4

PECHOVÁ, O., 2011. *Psychologie náboženství*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Vyd. 1. 117 s. ISBN 978-80-244-2927-4

PETROSILLO, P., 1998. *Křesťanství od A do Z*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. Vyd. 1. 239 s. ISBN 80-7192-365-6

PUNCH, K. F., 2008. *Základy kvantitativního šetření*. Praha: Portál. Vyd. 1. 152 s. ISBN 978-80-7367-381-9

RABUŠICOVÁ, M., 2002. *Gramotnost: stare téma v novém pohledu*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita: Filozofická fakulta & Nakladatelství Georgetown. 199 s. ISBN 80-210-2858-0

RAHNER, K., VORGRIMLER, H., 1996. *Teologický slovník*. Praha: Zvon. Vyd. 1. 439 s. ISBN 80-7113-212-8

RICHTER, K., 1996. *Liturgie a život. Co bychom měli vědět o mši, o církevním roku a smyslu liturgie*. Praha: Vyšehrad. Vyd. 1. 184 s. ISBN 80-7021-140-7

SALAJKA, M., 2000. *Teologie a praxe církve. Praktická teologie křesťanského západu. Ekumenismus*. Praha: Karolinum. Vyd. 1. 219 s. ISBN 80-246-0102-8

SUCHÁNEK, D., DRŠKA, V., 2013. *Církevní dějiny. Antika a středověk*. Praha: Grada. Vyd. 1. 423 s. ISBN 978-80-247-3719-5

VÁCLAVÍK, D., 2010. *Náboženství a moderní česká společnost*. Vyd. 1. Praha: Grada. 256 s. ISBN 978-80-247-2468-3

VAVŘINCOVÁ, V., 2001. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: Libri. Vyd. 2. 286 s. ISBN 7277-076-4

VOJTÍŠEK, Z., 1998. *Netradiční náboženství u nás*. Praha: Dingir. Vyd. 1. 138 s. ISBN 80-902528-0-X

VOJTÍŠEK, Z., 2004. *Encyklopedie náboženských směrů: náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. Praha: Portál. Vyd. 1. 440 s. ISBN 80-7178-798-1

VOJTÍŠEK, Z., 2006. *Encyklopedie nových náboženství. Nová náboženská hnutí, sekty a alternativní spirituality*. Praha: Knižní klub. Vyd. 1. 448 s. ISBN 80-242-1605-1

VRAŠTILOVÁ, O., 2014. *Dětská literatura a čtenářská gramotnost v cizím jazyce*. Hradec Králové: Gaudeamus. Vyd. 1. 212 s. ISBN 978-80-7435-529-5

WINTER, d., 2010. *ABC křesťanství*. Praha: Česká biblická společnost. Vyd. 1. 127 s. ISBN 978-80-87287-05-7

Výzkumný ústav pedagogický, 2010. *Gramotnosti ve vzdělávání. Příručka pro učitele*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický. Vyd. 1. 64 s. ISBN 978-80-87000-41-0

ZÁPOTOČNÁ, O., 2012. *Čitateľská gramotnosť a jej rozvoj v primárnom vzdelávaní*. Vyd. 1. Bratislava: Veda. 142 s. ISBN 978-80-224-1281-0

Seznam zkratk

atd.	a tak dále
ČBK	Česká biskupská konference
čl.	článek
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
ICT	Information and Communication Technologies
Inc	Incorporated
MFČR	Ministerstvo financí České republiky
MKČR	Ministerstvo kultury České republiky
Pdf	Portable Document Format
PISA	Programme for International Student Assessment
Sb.	Sbírka zákonů České republiky
Sv.	svatý
tj.	to je
tzv.	takzvaný
ul.	ulice
VÚP	Výzkumný ústav pedagogický
ZJ	Zjevení Janovo

Seznam obrázků, tabulek, grafů a schémat

Tabulka č. 1: Výsledky žáků jednotlivých tříd v Kroměříži

Tabulka č. 2: Výsledky žáků jednotlivých tříd ve Zlíně

Tabulka č. 3: Výsledky žáků jednotlivých tříd ve Val. Meziříčí

Tabulka č. 4: Výsledky žáků jednotlivých tříd v Uh. Brodě

Tabulka č. 5: Výsledky žáků jednotlivých tříd v Olomouci

Tabulka č. 6: Výpočet Kendallova koeficientu shody

Tabulka č. 7: Shrnutí vypočítaných hodnot

Tabulka č. 8: Osnovy pro výuku náboženství

Tabulka č. 9: Doporučená literatura k osnovám

Graf č. 1: Průměr jednotlivých tříd, Kroměříž

Graf č. 2: Průměr jednotlivých tříd, Zlín

Graf č. 3: Průměr jednotlivých tříd, Val. Meziříčí

Graf č. 4: Průměr jednotlivých tříd, Uh. Brod

Graf č. 5: Průměr jednotlivých tříd, Olomouc

Seznam příloh

Příloha č. 1: Průvodní dopis

Příloha č. 2: Dotazník

Příloha č. 3: Výpočetní soubor v Excelu

Příloha č. 4: Osnovy pro výuku náboženství

Příloha č. 5: Doporučená literatura k osnovám

Příloha č. 1: Průvodní dopis

Vážená paní ředitelko/Vážený pane řediteli.

Jsem studentkou 4. ročníku Cyrilometodějské teologické fakulty v Olomouci a v současné době se věnuji v rámci studia výzkumu náboženské gramotnosti u dětí na základních školách. Zaměřila jsem se na instituce, spadající pod správu olomouckého arcibiskupství.

V přílohách Vám zasílám k nahlédnutí dotazník, s jehož pomocí výsledky pro výzkum získávám. Prosim o vyrozumění, zda se Vaše škola výzkumu zúčastní a zároveň zkuste navrhnout, které třídy budou tvořit výsledný vzorek respondentů. Vzhledem k výzkumné metodě dopředu vylučuji účast přípravných tříd, máte-li je otevřeny na Vašich školách, a prvních tříd.

Dotazníky jsou anonymní, pro účely výzkumu a následného vyhodnocení se uvádí pouze škola a třída. Vyplnění zabere 30-45 minut vzhledem k věku respondentů a náročnosti dotazníku. Výsledky budou zpracovány v mé kvalifikační práci a Vaše škola informována o výsledcích e-mailem. Se získanými daty lze nadále pracovat v rámci zlepšení či zpestření výuky náboženství na Vaší škole, jinak nebudou nikde zveřejněna.

Rozhodnete-li se výzkumu účastnit, kontaktuji Vás telefonicky a domluvíme se na konkrétních termínech.

Děkuji Vám a přeji požehnaný advent.

Karolína Lucie Čechilová, 4. ročník Sociální pedagogiky

Katedra křesťanské výchovy, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého

Příloha č. 2: Dotazník

DOTAZNÍK – NÁBOŽENSKÁ GRAMOTNOST

TŘÍDA: ŠKOLA:

Prosím o vyplnění následujících otázek. Vždy je jen jedna možnost správně; pokud si nejsi jistý/jistá otázkou, zeptej se.

Děkuji Ti za tvůj čas.

1. Navštěvuješ předmět „římskokatolické náboženství“?

- Ano, navštěvuji.
- Ne, nenavštěvuji.

2. Kdy začíná historie křesťanství?

- narozením Ježíše Krista
- V 16. století
- 3000 let před Kristem

3. Co není křesťanství:

- katolická církev
- pravoslavná církev
- islám

4. Základní křesťanská kniha je:

- Bible
- Korán
- Tóra

5. Křesťani věří v:

- jednoho Boha
- vícero bohů
- tajemné bytosti

6. Mezi křesťanské svátky nepatří:

- Velikonoce
- Vánoce
- Mikuláš
- 17. listopad

**7. Křesťani se schází v Zde kněz slouží
.....**

8. Jaký je rozdíl mezi pojmy „církev“ a „nové náboženské hnutí“?

- Církev je státem uznané společenství věřících a nové náboženské hnutí nemá status církve.
- Žádný z uvedených pojmů neexistuje.
- Církev je totéž, co nové náboženské hnutí, rozdíl mezi nimi není.

9. Mezi křesťanské svátosti patří:

- pohřeb
- křest
- Mše svatá

10. Co je to „katechismus“?

- souhrn křesťanské víry a nauky
- školní předmět
- nástroj

11. Současný papež se jmenuje:

- Alexandr
- František
- Benedikt

12. Znáš nějakého jiného papeže, než současného?

.....

13. Rodiče Ježíše Krista se jmenovali:

- Josef a Marie
- Petr a Magdaléna
- Marek a Monika

14. Ježíš Kristus se narodil ve městě:

- Betlém
- Damašek
- Řím

15. Jaké znáš křesťanské svátky?

.....
.....

16. Papež sídlí ve státě:

- Monako
- Řím
- Vatikán

17. Symbolem křesťanství není:

- kříž
- květina
- ryba

18. Kde se používá kadidlo?

- Při Mši svaté.
- Při výuce.
- Při obědě.

19. Dne 28. září slavíme svátek svatého:

- Ondřeje
- Lukáše
- Václava

20. Nejsvětější Trojici představují Otec, Syn a:

- Duch svatý
- Bůh
- matka

21. Jaké tři dary přinesli mudrcové Ježíši Kristu, když se narodil?

.....

22. Ježíš Kristus byl vzkříšen:

- za týden
- za jeden den
- za tři dny

23. Kolik dní Pán Bůh tvořil svět?

- tři dny
- pět dní
- šest dní a sedmý den odpočíval

24. Ježíše Krista zradil:

- Lukáš
- Atanáš
- Jidáš

25. Kolik je v Bibli evangelií?

- dvě
- čtyři
- šest

26. Dokázal/a bys jmenovat nějakou biblickou postavu?

.....

27. Život křesťana se řídí dodržováním:

- zákoníku práce
- harmonogramu
- Desatera přikázání

28. Bůh stvořil dva lidi; muži dal jméno a ženě dal jméno

.....

29. Bible se dělí:

- na Starý a Nový zákon
- na 1. knihu a 2. knihu
- na 1. část a 2. část

30. Spoj k sobě tak, aby vyšly názvy velikonočních svátků:

Květná	pátek
Velký	zmrtvýchvstání
Popelčnický	sobota
Bílá	čtvrtek
Zelený	středa
Neděle	neděle

Příloha č. 3: Výpočetní soubor v Excelu

Příloha se nachází na CD.

Příloha č. 4: Osnovy pro výuku náboženství

třída	téma	cíle	základní modlitby	symbol
1. třída	BŮH MĚ MÁ RÁD JSEM S TEBOU rozvoj pozitivního vnímání světa, schopnost důvěřovat a slavit, liturgický rok	Dítě se učí s důvěrou prožívat události liturgického roku ve společenství církve.	OTČE NÁŠ, ZDRÁVAS MARIA	DAR
2. třída	POZNÁVÁME BOŽÍ LÁSKU řád stvoření, dějiny spásy	Dítě má poznávat, jak Bůh působí v dějinách spásy.	APOŠTOLSKÉ VYZNÁNÍ VÍRY	KŘÍŽ
3. třída	BŮH K NÁM PŘICHÁZÍ příprava ke svátostem	Dítě se má disponovat k přijetí svátosti smíření a svátosti eucharistie.	DESATERO	CHLĚB A VÍNO
4. třída	BŮH NÁS VEDE S TEBOU NA CESTĚ společenství, liturgie mše svaté s důrazem na společenství	Dítě má prohloubit prožívání přijatých svátosti a poznávat své místo ve farnosti a v práci pro druhé.	BLAHOSLAVENSTVÍ	CESTA
5. třída	BŮH NÁS VOLÁ SPOLEČNĚ VYTVÁŘÍME BOŽÍ KRÁLOVSTVÍ víra jako odpověď člověka na Boží volání, svátosti	Dítě má poznávat víru jako schopnost odpovídat na život- ní výzvy následováním příkla- du Ježíše Krista, životem ve společenství církve a spoluvy- tvářením světa.	APOŠTOLSKÉ VYZNÁNÍ VÍRY	DŮM
třída	téma	cíle		symbol
6. třída	SPOLEČNĚ OBJEVUJEME VÍRU (VĚŘÍM) systematizovat znalosti základních oblastí křesťanské víry z prvního stupně a připravit je k prohlubování (dějiny spásy, základní modlitby, liturgický rok)	Dítě má rozvíjet svou osobnost v zakotvení ve světě, v Bohu a ve vztazích k druhým lidem. Dítě má získat přehled o základních oblastech křesťanské víry.		KRUH
7. třída	ROSTEME VE VÍRE (SVÁTOSTI) prohloubení ctnosti víry, naděje a lásky a skrze prohu- bování schopnosti vidět za viditelným světem Boží svět a vstupovat s ním do vztahu prohloubit prožívání svá- tosti v církvi (zpráva o stvoření, spoluzodpovědnost, práce s bibli, literární styly, svátosti jako gesto, slovo a materie, Vánoce a Velikonoce jako projev Ježíšova přijetí údělu chudoby a bolesti, liturgie mše svaté, eucharistie, břimování)	Dítě se má učit základním prvkům komunikace a prohloubit je do schopnosti vidět za viditel- ným Boží svět a vstoupit s ním do vztahu. Dítě má prohloubit své chápání a prožívání svá- tosti ve společenství církve a svou víru, naději a lásku.		STROM
8. třída	UTVÁŘET ŽIVOT (MORÁLKA) formování svědomí a učit vidět v Desateru jeho křes- ťanské naplnění, Boží království jako to, co dává smysl křesťanskému úsilí o mravnost (výchova svědomí, Desatero a jeho naplnění v ideálu křesťanské lásky, svátost smíření, Boží království)	Dítě se má učit stát před Bohem se svými pozi- tivními i negativními stránkami vlastní osob- nosti a dokázat prožít hodnotu Božího odpuště- ní a smíření. Dítě má prohloubit citlivost vlastního svědomí, poznat principy křesťanské mravnosti a být připravené k jejich uskutečňování		DUHA MOST
9. třída	VĚŘIT A ŽÍT ukázat obraznost biblické výpovědi na existenciální otázky člověka, vést k pochopení jiných světových náboženství a k toleranci vůči nim (křesťanský smysl utrpení, světová náboženství, ekumenismus, formy křesťanské spirituality)	Mladý člověk se má učit klást si existenciální otázky a neztrácet chuť hledat náboženskou odpověď. Mladý člověk se má disponovat k udržení si a obhájení důvodů křesťanské naděje tváří v tvář náboženské pluralitě současného světa.		DVEŘE

Tabulka č. 8: Osnovy pro výuku náboženství
Zdroj: Muchová, Muroňová, 2004, s. 12-13

Příloha č. 5: Doporučená literatura k osnovám

roč.	metodika	pracovní listy	učebnice
1.	MURŇOVÁ, E. BARÁNKOVÁ, H. <i>Jsem s tebou.</i> Metodika k pracovním listům pro 1. třídu ZŠ. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2003.	FUKALOVÁ, I., MURŇOVÁ, E. <i>Jsem s tebou.</i> Pracovní listy pro 1. třídu ZŠ. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2003.	KANA, J. <i>Bůh mě má rád.</i> Praha: Portál, 1996.
2.	PLAČKOVÁ, J., MURŇOVÁ, E., BARÁNKOVÁ, H. <i>Poznááme Boží lásku.</i> Metodika k pracovním listům pro 2. třídu ZŠ. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2003.	FUKALOVÁ, I. a kol. <i>Poznááme Boží lásku.</i> Pracovní listy pro 2. třídu ZŠ. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2003.	
3.	ŠPAČKOVÁ, M., MLÉČKOVÁ, M., SVOBODOVÁ, L. <i>Bůh k nám přichází.</i> Metodika k pracovním listům pro 3. třídu ZŠ. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1996.	ŠPAČKOVÁ, M., MLÉČKOVÁ, M., SVOBODOVÁ, L. <i>Bůh k nám přichází.</i> Pracovní listy pro 3. třídu ZŠ. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1996.	ŠPAČKOVÁ, M., MLÉČKOVÁ, M., SVOBODOVÁ, L. <i>Bůh k nám přichází.</i> Praha: Portál, 1996.
4.	MURŇOVÁ, E. <i>S tebou na cestě.</i> Metodika k pracovním listům pro 4. třídu ZŠ. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2003.	MARKOVÁ, K., MURŇOVÁ, E. <i>S tebou na cestě.</i> Pracovní listy pro 4. třídu ZŠ. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2003.	FINGER, A. <i>Bůh nás vede.</i> Praha: Portál, 1991.
5.	MURŇOVÁ, E. <i>Společně vytváříme Boží království.</i> Metodika k pracovním listům pro 5. třídu ZŠ. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2003.	MARKOVÁ, K., MURŇOVÁ, E. <i>Společně vytváříme Boží království.</i> Pracovní listy pro 5. třídu ZŠ. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2003.	FINGER, A. <i>Bůh nás volá.</i> Praha: Portál, 1991.
6.	MURŇOVÁ, E. <i>Společně objevujeme víru.</i> Metodika pro 6. třídu ZŠ. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2004. NOVÁKOVÁ, C. <i>Společně objevujeme víru.</i> Komentář k učebnici náboženství pro 6. ročník. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1992.	Jsou součástí metodiky.	SCHARRER, M. <i>Společně objevujeme víru.</i> Praha: Portál, 1991.
7.	MUCHOVÁ, L., PINTÍŘ, A. <i>Rosteme ve víře.</i> Komentář k učebnici náboženství pro 7. ročník. České Budějovice: Setkání, 1994.		ZISLER, K. a kol. <i>Rosteme ve víře.</i> Praha: Portál, 1993.
8.			FEINER, F., SCHRETTLE, A. <i>Urvájet život.</i> Praha: Portál, 1992.
9.			MÜLLER, F.N., ZISLER, K. <i>Věřit a žít.</i> Praha: Portál, 1995.

Tabulka č. 9: Doporučená literatura k osnovám
Zdroj: Muchová, Muroňová, 2004, s. 14-15